

ZINĀTNISKIE RAKSTI

“BĒRNU ARHEOLOĢIJA” UN LATVIJAS ARHEOLOĢISKĀ MATERIĀLA IZMANTOŠANA: VIDĒJĀ UN VĒLĀ DZELZS LAIKMETA KAPULAUKU PIEMĒRI

Aija Vilka

Mg. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures doktorantūras studente.
Zinātniskā tēma: “Bērns un bērnība vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā”.

E-pasts: vilka.ajia@gmail.com

Rakstā sniegts ieskats dažādos problēmjas jautājumos, kas saistīti ar bērnu kā sociālās grupas pētniecību, apskatot arheoloģijas zinātnes virziena – “bērnu arheoloģija” (*archaeology of children*) attīstību, historiogrāfiju, kā arī izmantotās metodes un terminoloģijas problemātiku. Tāpat parādītas Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta apbedījumu materiāla izmantošanas iespējas, lai risinātu jautājumus par bērnu dzīvi, lomu un statusu konkrētajās sabiedrībās. Šo aspektu pētniecībā izmantots iegūtais arheoloģiskais un antropoloģiskais materiāls no trīs apjomīgiem kapulaukiem – Aizkraukles Lejasbitēnu (3.–10. gs.), Salaspils Laukskolas (10.–13. gs.) un Bauskas Čunkānu–Dreņģeru (8.–11. gs.) kapulauka.

Atslēgas vārdi: bērnu arheoloģija, bērni, apbedījumi, sabiedrība.

IEVADS

Pētot jebkuru vēsturisku vai aizvēsturisku sabiedrību, tās ikdienu un savstarpējās attiecības, var izdalīt divas lielas sabiedrības grupas: pieaugušie un nepieaugušie indivīdi. Abas šīs grupas ir vienlīdz svarīgas kopienas veidošanā un uzturēšanā, tāpēc, mēģinot rekonstruēt kādu agrāk pastāvējušu sabiedrību, būtu jāpēta un jāanalizē visu tās locekļu ikdiena, loma un statuss. Tomēr līdz nesenam laikam, veidojot šādu kopainu, nereti tajā netika iekļauti sabiedrības jaunākie locekļi – bērni, lielāko uzmanību pievēršot pieaugušajiem un to lomai sabiedrības ikdienas dzīvē.

Bērnu arheoloģija (jāatzīmē, ka šāds termins Latvijas arheoloģijas terminoloģijā nepastāv, tāpēc šī raksta autore ir latviskojusi starptautiskos pētījumos pieņemto terminu *archaeology of children*, ar to

saprotot pētījumus un publikācijas arheoloģijas zinātnē, kuri tiek veltīti bērnu kā sabiedrības locekļu lomas pētīšanai) ir samērā jauns arheoloģijas pētniecības novirziens, kurš izveidojās un nostabilizējās 20. gs. 90. gados. Par sākumposmu nosacīti ir pieņemts uzskatīt 1989. gadu, kad norvēģu arheoloģe Grēte Lillehammer (*Grete Lillehammer*) savā publikācijā uzsvēra bērnu pētniecības nepieciešamību arheoloģijā, apgalvojot, ka nepieaugušo indivīdu lomai sabiedrībā līdz šim arheoloģijas pētījumos pievērsts pārāk maz uzmanības.¹

Sākot ar šo Lillehammeres aicinājumu arheologiem, līdz mūsdienām ir veikti neskaitāmi pētījumi, kas veltīti bērnu lomas dažādiem aspektiem, izdalot divus nozīmīgākos pētniecības virzienus – dzīvesvietu un apbedījumu analīzi –, meklējot tajos dažādus pierādījumus bērnu nozīmei pagātnes sabiedrībās, to ikdienai un saskarsmei ar pārējiem kopienas locekļiem. Jāatzīst, ka Latvijā šis pētniecības virziens pagaidām nav īpaši attīstīts, tādējādi joprojām saglabājot daudz neskaidrību par bērnu lomu un nozīmi aizvēstures sabiedrībās.

Šī raksta mērķis ir sniegt ieskatu bērnu arheoloģijas problemātikā, kā arī parādīt iespējas bērnu lomas un statusa analizē Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā. Lai sasniegtu šo mērķi, tika izvirzīti šādi uzdevumi: iepazīstināt ar bērnu arheoloģijas attīstību, virzieniem, veiktajiem pētījumiem un izmantotajām pētniecības metodēm; aplūkot problēmas izpētes stāvokli Latvijā, kā arī sniegt piemērus, kā pētniecības aspektus ir iespējams risināt Latvijas arheoloģiskajā materiālā, izmantojot vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulauku arheoloģisko un antropoloģisko materiālu un veicot bioarheoloģisko un sociālo analīzi.

BĒRNU ARHEOLOĢIJA: ATTĪSTĪBA, HISTORIOGRĀFIJA, METODIKA

Kā jau tika minēts, bērnu arheoloģijas pētījumu tematika iedalās divās lielās grupās: dzīvesvietu un apbedījumu pētniecība, attiecīgi katrā izvirzot citus pētniecības jautājumus, kā arī lietojot atšķirīgu metodiku. Bērnu, dzimtes un materiālās kultūras saistību ir pētījusi angļu arheoloģe Džoanna Sofiera Derevenska (*Joanna Sofaer Derevenski*), sadarībā ar citiem zinātniekiem sagatavojot monogrāfiju, kas veltīta bērnu pētniecībai arheoloģijā.² Šajā darbā ir apkopoti pētījumi par dzīvesvietu un apbedījumu materiālo kultūru. Autori, analizējot senlietas, cenšas rast pierādījumus tam, ka bērns ir bijis neatņemama sabiedrības, saimniecības un amatniecības daļa un tā pēdas ir manāmas arī arheoloģiskajā materiālā.

Piemēram, Linda Grimma (*Linda Grimm*), analizējot krama apstrādes tehniku, produktivitāti un precizitāti, nodala tos artefaktus,

kurus, iespējams, ir veidojuši mācekļi – bērni, sākot apgūt šo amatu.³ Šāda veida pētījumus ir veikuši arī citi zinātnieki, piemēram, Diks Staperts (*Dick Stapert*), analizējot neandertāliešu krama apstrādes tehniku, secinājis, ka krama apstrādes māku vīrieši sākuši apgūt jau bērnībā, visticamāk, 9–10 gadu vecumā, jo, sākot ar šo vecumu, bērns ir spējīgs izveidot trīsdimensionālu figūru, tāpēc tie krama riki, kuri nav apstrādāti precīzi vai ir neizdevušies, būtu jāattiecina uz mācekļu – bērnu veidotajiem priekšmetiem.⁴ Citādu viedokli par šādiem neprecīzi izgatavotajiem krama rīkiem paudis Anderss Hēgbergs (*Anders Högberg*). Analizējot neolīta laika krama apstrādi Dienvidzvidrijā, Hēgbergs salīdzināja izgatavoto rīku dažādās veidošanas tehnikas, neprecīzos cirtienus un neveiklās formas un pieļāva, ka neprasmīgi izgatavotie riki ir tapuši bērnu spēlēšanās laikā, imitējot pieaugušo darbu, nevis mācoties apstrādāt kramu.⁵

Jāatzīmē, ka principā visos pētījumos par bērnu piedalīšanos saimniecības un amatniecības dzīvē, kuros tiek analizēti amatniecības priekšmeti un darbarīki, neatņemama metodika ir etnogrāfijas liecību un arheoloģijas eksperimenta izmantošana. Tomēr, kā rāda pētījumi, abas šīs metodes ne vienmēr sniedz vienādus un, iespējams, pareizus rezultātus. Džefrijs R. Fergusons (*Jeffrey R. Ferguson*), analizējot akmens apstrādes metodes un risinot jautājumu par jēdzienu “mācekļi” un “bērni” vienlīdzību, konstatēja, ka etnogrāfiskās liecības lielākoties sniedz ziņas par to, ka mācekļi ir nepilngadīgie sabiedrības locekļi. Savukārt, veicot eksperimentu un uzdodot izgatavot akmens rīkus bērniem un jauniem pieaugušajiem, kuri nekad iepriekš nebija nodarbojušies ar šādu amatu, abu vecuma grupu pārstāvji uzrādīja tādas pazīmes, kuras var attiecināt uz mācekļa veidotu priekšmetu. Tāpēc, pēc Fergusona domām, nebūtu pareizi vienmēr vilkt vienlīdzības zīmi starp šiem abiem jēdzieniem un vienmēr pieņemt, ka mācekļi ir mazs bērns.⁶

Amerikas arheologu grupa, pētot 6.–15. gs. Arizonas teritorijā pastāvējušās indiāņu kultūras amatniecības priekšmetus, analizēja uz tiem saglabājušos pirkstu nospiedumus (izmērot tos un salīdzinot ar mūsdienu bērnu pirkstu izmēriem), nosakot, kuri varētu būt piederējuši bērniem, kuri pieauguši cilvēkiem. Rezultātā zinātnieki secināja, ka mazas māla dzīvnieku figūriņas (kuras bieži atrastas bērnu apbedījumos un, iespējams, ir kalpojušas par rotaļlietām) ir gatavojuši gan bērni, gan pieaugušie, vidējais šo priekšmetu izgatavotāja vecums bijis 11–13 gadi, mazākais – 4 gadi. Arī lielāku priekšmetu, piemēram, māla trauku gatavošanā ir piedalījušies bērni, sākot ar 10 gadu vecumu.⁷

Līdzās pētījumiem par amatniecības un darba rīkiem tiek aplūkoti arī jautājumi par tikai bērniem raksturīgu priekšmetu grupu –

rotaļlietām.⁸ Diemžēl šī priekšmetu grupa, lai arī raksturīgākā bērniem, lielākoties ir visgrūtāk konstatējama arheoloģiskajā materiālā. Iemesls tam rodams neviennozīmīgajā rotaļlietas definīcijā – jebkurš priekšmets vai materiāls, kas paredzēts, lai ar to rotaļātos bērni. Šis definējums ietver nozīmīgu aspektu – rotaļlieta var būt jebkurš priekšmets, un, ja tas var būt jebkurš priekšmets, to konstatēt arheoloģiskajā materiālā ne vienmēr ir iespējams. Bieži vien tas var būt kāds dabisks veidojums (akmens, čiekurs, zars utt.), kas, ja arī saglabājas, netiek interpretēts kā rotaļlieta. Protams, rotaļlieta var būt arī speciāli veidots priekšmets bērna spēlēm – visbiežāk maza izmēra. Tomēr arī šajā gadījumā rodas problēmas ar tā interpretāciju, jo pastāv tāda grupa kā miniatūrie priekšmeti (gan ieroči, gan amatniecības ražojumi), kas var un bieži vien tiek interpretēti kā kulta un rituālie priekšmeti. Daži autori pieļauj domu, ka miniatūrās lietas un, iespējams, arī dažādie mūzikas instrumenti (stabules, rūceņi u.c.) varētu būt izmantoti gan kā bērnu rotaļlietas, gan kā rituāla priekšmeti.⁹ Jāatzīmē, ka tēma par rotaļlietām ir pietiekami plaša un svarīga, lai to izvērstu atsevišķi, tāpēc šajā rakstā tā tikai nedaudz ieskicēta.

Kaut gan pētījumi par bērnu lomu saimniecībā un sadzīvē ir ļoti svarīgi, lai spētu veidot tālākus secinājumus par bērnu nozīmi sabiedrības locekļu vidū, tie tomēr ir diezgan hipotētiska rakstura darbi, jo bieži balstās uz dažādiem pieņēmumiem par bērnu ikdienu un dzīvi. Tāpēc nereti arheologi lielāku uzmanību pievērš bērnu apbedījumiem kā avotam, uz kura pamata analizēt bērna lomu konkrētā laika sabiedrībā.¹⁰

Pētot kapulaukus, arheologi Eiropā bieži saskaras ar vienu no galvenajām problēmām bērnu apbedījumu pētniecībā – kapulaukos lielākoties trūkst mazu bērnu kapu. Izzinot paleodemogrāfisko situāciju dažādās sabiedrībās, konstatēts, ka mazu bērnu mirstība neindustriālajās sabiedrībās bijusi vidēji 40% no visiem mirušajiem, tomēr šīs vecuma grupas indivīdu apbedījumu skaits kapulaukos bieži ir daudz mazāks.¹¹ Tiek izvirzīti dažādi pieņēmumi, kāpēc ir izveidojusies šāda situācija, aplūkojot gan bērnu kaulu slikto saglabātību, gan apbedījumu sekumu un citus apstākļus, ar kuriem saskaras arheoloģiskajos izrakumos un kuri var tikt interpretēti kļūdaini.¹² Tāpat nereti tiek apgalvots, ka, iespējams, bērni saskaņā ar konkrēto mitoloģisko domāšanu ir apbedīti atšķirīgā veidā, kas nav atstājis arheoloģiskas liecības.¹³ Piemēram, Jans Tureks (*Jan Turek*), analizējot piltuvjveida keramikas kultūras apbedījumus Bohēmijā un Morāvijā (3.–2. g.t. p.m.ē.), secināja, ka kapulaukos trūkst zīdaiņu apbedījumu, tajos atklāts tikai viens jaundzimušais, kurš bija apbedīts kopā ar iespējamo māti. Tureks pieļāva, ka jaundzimušo grupā (līdz ~ 6 mēnešiem) izmantota citāda apbedīšanas tradīcija.¹⁴

Šādu problēmas risinājumu ir snieguši arī citi arheologi, tiesa, domas dalās par vecuma robežu, no kuras mazie bērni sākti apbedīt līdzvērtīgi pieaugušajiem sabiedrības locekļiem. Bērnu apbedījumu skaits Eiropas arheoloģiskajā materiālā lielākoties palielinās vecuma grupā no 6 mēnešiem līdz 5 gadiem, visbiežāk no 2 gadu vecuma. Tāpēc vietām tiek pieļauts, ka šī robeža ir tieši 2 gadu vecums, līdz tam bērns, iespējams, vēl netika uzskatīts par sabiedrības locekli, jo mazā bērna vājā imunitāte bieži radīja nāves briesmas. Tāpēc sabiedrība bērniem sāka pievērst pastiprinātu uzmanību tikai tajā momentā, kad primārie nāves draudi bija pāri un jaunākie sabiedrības locekļi varēja pilnībā iekļauties kopienas dzīvē.¹⁵

Daudzos pētījumos, kuros analizēti bērnu apbedījumi, zinātnieki uzmanību koncentrē uz tādiem aspektiem kā apbedījumu novietojums kapulaukā, to veids, kapu inventārs u.tml., izmantojot tos kā avotus, lai noskaidrotu sabiedrības attieksmi pret bērnu un viņa lomu sabiedrībā. Uzmanība tiek pievērsta tam, ka bērnu apbedījumi nereti lokalizēti citā vietā nekā pieaugušo apbedījumi vai arī izvietoti īpašās vietās kapulaukā. Tāpat bērna apbedījums salīdzinājumā ar pieaugušā apbedījumu var būt vienkāršotāks, ierakts jau kādā eksistējošā apbedījumā, vai veidoti kopapbedījumi. Savukārt apbedījuma inventārs tiek vērtēts un analizēts gan kā mirušā bērna īpašums, gan kā piederīgo dāvanas, kā arī tiek meklētas kādas korelācijas starp apbedījumu inventāru un mirušā vecumu/dzimumu.¹⁶

Viens no lielākajiem problēmjautājumiem attiecībā uz bērnu apbedījumu analīzi un bērna kā sabiedrības locekļa interpretāciju ir: kādā vecumā bērni no sociālā viedokļa pāriet pieaugušo stadijā, un kā to var konstatēt arheoloģiskajā materiālā? Lai risinātu šo jautājumu, tiek analizēts apbedījuma inventārs un tas salīdzināts ar apbedītā bioloģisko vecumu, meklējot raksturīgās senlietas, kas varētu norādīt uz indivīda vecuma/sociālo grupu vai pat uz vecuma robežjoslu, kurā ir notikusi iniciācija pieaugušo kārtā.

Piemēram, Niks Stūdlijs (*Nick Stoodley*), analizējot anglosakšu apbedījumus, izveidoja sabiedrības dalījumu grupās, par pārejas posmu no bērnu uz pieaugušo kārtu nosakot 15–20 gadu vecumu. Turklāt Stūdlijs izveidoja arī rotaslietu sadalījumu pa vecuma grupām, sievietes rotaslietu grupā izdalot trīs posmus – mazām meitenēm (no 5 gadu vecuma, kad apbedījumā sāk parādīties dzimti raksturojošas senlietas) raksturīga viena diskveida sakta, ar ko sasprausti brunči uz pleca; lielākas meitenes (10–12 gadi) nēsājušas divas vai vairākas dažāda veida saktas, kas savienotas ar krellītēm; savukārt jaunietes (15–20 gadi) – divas vai vairākas saktas, savienotas ar garu un bagātīgu krellišu virkni.¹⁷ Laurins Kurila (*Laurynas Kurila*), pētot Austrumlietuvas dzelzs laikmeta apbedījumus, par nepieaugušo sabiedrības locekļu vecumu grupas beigu robežu ir noteicis 12–20 gadus.

Principā pētījumi rāda, ka katrā kultūrā šis pārejas vecums ir atšķirīgs, arī uz to norādošās senlietas ir ļoti daudzveidīgas, tādējādi liecinot, ka katra sabiedrība veido savu neatkārtojamu sociālo iekārtu, kurā ikvienam tās loceklim ir noteikta loma.¹⁸

“BĒRNU ARHEOLOĢIJA” LATVIJĀ

IZPĒTES STĀVOKLIS

Latvijā veikto arheoloģisko pētījumu vidū bērnu apbedījumu analīzei un bērnu statusa interpretācijai aizvēstures sabiedrībās joprojām tiek pievērsta salīdzinoši maza uzmanība. Nereti bērnu klātbūtne ir pamanāma vien kapulauku inventāra analizē, norādot, kādas senlietas katram indivīdam ir bijušas un kas varētu liecināt par pieaugušā kārtas sasniegšanu. Tomēr šie secinājumi lielākoties ir balstīti tikai uz konkrētā kapulauka materiālu un netiek attīstīti tālāk, attiecinot šo kapu inventāru uz bērnu sociālo stāvokli. Izņēmumi ir Arņa Rādīņa¹⁹ un Andra Šnē pētījumi.²⁰ Viņi savos darbos lielu uzmanību velta sabiedrības struktūrai, tās ietvaros runā arī par bērniem, par viņu apbedījumiem, kapu inventāru un to simbolisko vai sociālo nozīmi. Rādīņš, analizējot apbedījumu materiālu, raksturo arī bērnu apbedījumus, izvirzot jautājumus par konkrētu priekšmetu atrašanos vai neatrašanos apbedījumā. Tāpat, aplūkojot latgaļu sabiedrības sociālos aspektus, viņš līdzās sieviešu lomai sabiedrībā piemin arī bērnus, tiesa, saistot tos ar pieaugušajiem, nevis aplūkojot atsevišķi.²¹ Savukārt Šnē bērnu jautājumu apskata vairāk no sociālās antropoloģijas viedokļa, sniedzot pārdomas par vecuma grupu un dzimuma teorētiskiem un nereti pat filozofiskiem jautājumiem. Tāpat Šnē mēģina rast šiem teorētiskajiem aspektiem pamatojumu arī Latvijas arheoloģiskajā materiālā, diemžēl daudz lielāku vietu savā darbā atvēlot pieaugušajiem sabiedrības locekļiem un bērnus aplūkojot krietni mazāk.²²

Sabiedrības struktūras analīzi pēc senlietām Laukskolas kapulaukā (10.–13. gs.) ir veikusi Vija Bandere. Viņa ir izmantojusi antropoloģes Gunitas Zariņas veikto antropoloģisko analīzi un arheoloģes Annas Zariņas arheoloģiskos datus. Vecuma grupas ir izdalītas, pamatojoties uz noteiktajiem vecumiem un kapu inventāru. Tiesa, autore ir izmantojusi publicētos pētījumus un nav pati analizējusi avotus, līdz ar to trūkst avotu kritikas un darbs ir izveidots tikai kā publicēto ziņu un interpretāciju kompilācija, taču sniedz dažas jaunas atziņas bērnu apbedījumu inventāra vērtēšanā.²³

Ingrīda Leinasare veikusi pētījumu par meiteņu vecuma grupām Latvijas senvēsturē.²⁴ Viņa mēģina risināt jautājumu par aizvēstures sabiedrības dalījumu, pievēršot uzmanību meiteņu vecuma grupām, izmantojot Kivtu un Nukšu kapulauku arheoloģisko materiālu un

etnogrāfisko materiālu, to tiešā veidā attiecinot arī uz aizvēstures posmu. Jāatzīst, ka šis pētījums ir diezgan neveikls mēģinājums risināt vecuma grupu jautājumus, jo ir apšaubāma etnogrāfiskā un folkloras materiāla sniegto ziņu attiecināšana uz vairākiem gadu simtiem senāku vēsturi. Turklāt Leinasare savā pētījumā liek uzsvaru uz folkloras materiālu, arheoloģisko materiālu pieminot tikai vietām. Tomēr, neskatoties uz šī pētījuma nekonsekvenci, to ir vērts pieminēt, jo tas tapis 1993. gadā, kad Eiropā doma par bērnu arheoloģiju tikai sāk attīstīties.

Tāpat nevar neatzīmēt antropologu Gunta Gerharda un Gunitas Zariņas veiktos pētījumus. Gerharda darbos aplūkoti jautājumi gan par antropoloģiskā materiāla – tai skaitā arī bērnu kaulu – vispārīgām problēmām, gan tā izvērtējumu konkrētos kapulaukos. Tāpat antropologs sniedz ieskatu bērnu apbedījumu skaita problemātikā un kapulaukos konstatēto indivīdu dzimumu sadalījumā.²⁵ Zariņa plaši pētījusi paleodemogrāfiju, tās ietvaros aplūko arī bērnu skaitu un zēnu/meiteņu apbedījumu attiecību kapulaukos. Analizējot paleodemogrāfiju, Zariņa izveidojusi arī apbedīto indivīdu bioloģiskā vecuma likumsakarības, tajās iekļaujot arī bērnu vecuma grupu izplatību kapulaukos.²⁶

Līdz šim plašākais antropoloģiskais darbs, kurā aplūkotas arī bērnu vecuma grupas un pat to statuss sabiedrībā, ir Raisas Denisovas bronzas laikmeta Ķivutkalna kapulauka analīze.²⁷ Denisova, analizējot Ķivutkalna apbedījumus, ir izstrādājusi vecuma grupu un dzimumu sadalījumu kapulaukā, kā arī sniegusi bērnu vecuma grupu attīstību un iespējamo vecuma robežu, kad tie kļūst par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem. Tomēr jāatzīst, ka šis 1986. gadā tapušais pētījums ir pārvērtējams, jo Denisova vecuma grupu un dzimumu sadalījumu ir noteikusi pēc tālaika antropoloģiskajām metodēm, kuras mūsdienās ir ļoti pilnveidojušās un kļuvušas precīzākas.

Tomēr pagaidām Latvijas arheoloģijā veiktie pētījumi nesniedz pilnīgu priekšstatu par bērnu apbedījumu specifiku, kā arī bērnu lomu un statusu sabiedrībā, vispār neaplūkojot dzīvesvietu arheoloģisko materiālu saistībā ar nepieaugušo sabiedrības locekļu ikdienu un dalību saimnieciskajā dzīvē. Tieši tāpēc ir vērts ieskicēt Latvijas arheoloģiskā materiāla sniegtās iespējas *bērnu arheoloģijas* jautājumu pētniecībai.

TERMINOLOĢIJAS PROBLĒMĀTIKA

Pirms sākt sīkāk apskatīt Latvijas teritorijas arheoloģiskā materiāla iespējas, jāpieskaras būtiskai problēmai, ar kuru nākas saskarties, veicot šāda veida pētījumus, – sabiedrības locekļu vecuma grupu terminoloģijai. Vispirms jāatzīmē, ka var izdalīt vairākas izpratnes par indivīda vecumu:

- 1) kalendārais (jeb tā sauktais “pases”) vecums – indivīda vecums kopš dzimšanas brīža. Lai to konstatētu, ir jāzina indivīda dzimšanas un miršanas dati;
- 2) fizioloģiskais jeb bioloģiskais vecums, kas saistāms ar indivīda augšanu, attīstību un novecošanu. Šis vecums reizēm var atšķirties no indivīda kalendārā vecuma (ķermenis un skelets var attīstīties ātrāk vai lēnāk, nekā tas ir bioloģiski noteikts);
- 3) sociālais vecums – konkrētas sabiedrības izstrādātās normas un attieksme pret indivīdu saskaņā ar viņa vecumu. Šajā vecuma izpratnes grupā var būt vislielākās atšķirības gan no bioloģiskā, gan kalendārā vecuma.²⁸

Arheoloģiskajos izrakumos var gan konstatēt fizioloģisko vecumu – pēc antropoloģiskajiem materiāliem, gan var mēģināt noteikt sociālo vecumu pēc arheoloģiskajiem datiem – lielākoties pēc apbedījumu inventāra. Kalendāro vecumu var noteikt tikai gadījumos, kad ir saglabājušies dati par indivīdu dzimšanas un miršanas laiku. Kā jau minēts, fizioloģiskais vecums un sociālais vecums ne vienmēr var sakrist, tieši tāpēc nereti rodas situācijas, kad antropologs mirušo ir noteicis kā vienas vecuma grupas pārstāvi (piemēram, bērns), savukārt arheologs pēc kapa inventāra – kā citas (piemēram, pieaugušais). Vēl vairāk – nereti indivīda identifikācijas termini atšķiras pat vienas specialitātes pārstāvju vidū vai arī pastāv atšķirības teritoriāli. Piemēram, pediatrijas nozarē nepieaudzis indivīds tiek saprasts kā indivīds vecumā līdz ~ 15 gadiem, bioarheoloģijas zinātnē – līdz ~20 gadiem, osteoloģijā – līdz ~16 gadiem, Lielbritānijas bioarheoloģijas nozarē – līdz ~17 gadiem, medicīniskajā antropoloģijā – līdz ~15 gadiem.²⁹ Līdz ar to dažādos antropologu darbos, kas veltīti apbedīto analīzei, mirušais vienā gadījumā var tikt interpretēts gan kā nepieaudzis, gan pieaudzis indivīds, tomēr tas ne vienmēr nozīmēs, ka šādā vecuma kategorijā konkrētais indivīds ir ticis iedalīts arī dzīves laikā. Tāpēc ir būtiski atcerēties, ka katra sabiedrība veidota pēc saviem likumiem un, iespējams, vienā kapulaukā apbedītais desmitgadīgais zēns dzīves laikā ir pildījis vienkāršus mājas darbus un spēlējis kopā ar draugiem, savukārt citā kapulaukā guldītais vienaudzis savā sabiedrībā jau ticis uzskatīts par jaunu vīrieti ar attiecīgiem no tā izrietošiem pienākumiem.

Neņemot vērā iepriekš pausto atziņu un pētījumā par kādu sabiedrību izmantojot konkrētā pētnieka priekšstatus par to, kas ir bērns un pieaugušais un kurā vecumā notiek pāreja no vienas kategorijas otrā, ir iespēja, ka tiks mākslīgi izveidota sabiedrības struktūra, pašam pētniekam jau sākotnēji novelkot iedomāto vecuma robežlīniju. Lai izvairītos no šādas situācijas un pētījumu izveidotu objektīvāku, varbūt pareizākais variants būtu izmantot pēc iespējas tālāko vecuma kategorijas robežu, tomēr sasaistot to ar cilvēka fizioloģisko attīstību.

Respektīvi, veicot pētījumu par bērnu apbedījumiem, vajadzētu par bioloģiski nepieaugušiem indivīdiem uzskatīt visus mirušos vecumā līdz 17–19 gadiem (izmantojot bioloģisko vecumu, kad indivīda skelets ir pilnībā noformējies) un, analizējot kapu inventāru, izdarīt secinājumus, vai un kad ir iespējams novilkt robežu, pēc kuras nepieaugušais indivīds kļūst par pieaugušu sabiedrības locekli.

Jāatzīmē, ka Latvijas arheoloģijas literatūrā pastāv diezgan būtiska nekoncekvence jēdzienu lietošanā attiecībā uz nepieaugušajiem sabiedrības locekļiem. Latviešu valodā ir vairāki jēdzieni, ar kuriem mēdz apzīmēt indivīdus, kuri bioloģiski un pēc sava vecuma neskaitās pieaugušie, – *zīdains, bērns, pusaudzis, jaunietis*. Visbiežāk arheoloģijas darbos par apbedījumu pētniecību var saskarties ar apzīmējumiem *bērna (zēna/meitenes) apbedījums* vai *pusaudža apbedījums*. Pirmais apzīmējums tiek izmantots gadījumos, kad, pēc arheologa domām, mirušais nav bijis pieaudzis indivīds, savukārt otrs termins bieži tiek lietots bez īsta pamatojuma, visticamāk, gadījumos, kad arheologs mirušo identificē kā *gandrīz pieaugušo*. Protams, ir saprotama arheologu izvēle par labu otrajam jēdzienam, jo gadījumā, kad nepieaudzis indivīds ir sasniedzis, piemēram, 15–16 gadu vecumu, nav īsti korekti to joprojām dēvēt par bērnu, tomēr viennozīmīgi attiecināt šo jēdzienu uz aizvēstures sabiedrību arī nebūtu īsti pareizi, jo, iespējams, šāda kategorija nemaz nav pastāvējusi vai arī ir pastāvējusi citos gadu ietvaros. Tāpēc, kamēr nav pierādīts, kādā vecumā un kā pēc senlietu materiāla konkrētā kapulaukā var noteikt, ka mirušais ir pusaudzis, aprakstot apbedījumus, vajadzētu izmantot iedalījumu: *pieaugušais (vīrietis/sieviete)* un *bērns (zēns/meitene)* vai *nepieaudzis indivīds (zēns/meitene)*, protams, izdalot arī grupējumu – *nenosakāms indivīds*.

PĒTNIECĪBAS IESPĒJAS VIDĒJĀ UN VĒLĀ DZELZS LAIKMETA KAPULAUKOS

Lai veiksmīgāk un objektīvāk varētu analizēt un interpretēt bērnu apbedījumus, ir nepieciešami divi svarīgi aspekti – antropoloģiskā materiāla un arheoloģiskā materiāla laba saglabātības pakāpe. Tas nodrošinātu vienlaikus gan bērna kā fiziskas un bioloģiskas būtnes, gan bērna kā konkrētas sabiedrības locekļa un tās mitoloģisko priekšstatu analīzi. Latvijas arheoloģiskajā materiālā šie aspekti visveiksmīgāk ir atrodami vidējā un vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos, no kuriem pieejams visplašākais antropoloģiskais materiāls, kurš ļauj ne tikai izstrādāt dažādus paleodemogrāfijas un paleopatoloģijas pētījumus, bet arī veikt indivīdu fizioloģiskā vecuma un konkrētā kapa inventāra korelāciju, izdarot secinājumus par apbedīto iespējamo sociālo vecumu un ieņemto stāvokli sabiedrībā. Kā jau iepriekš minēts, indivīda fizioloģiskais un sociālais vecums var nesakrist, tāpēc ļoti būtiska ir šāda antropoloģisko un arheoloģisko datu salīdzināšana. Tā kā

objektīvus datus var iegūt tikai no tādiem vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukiem, kuros izpētīts pietiekami liels apbedījumu skaits, iegūts plašs arheoloģiskais un pieejams antropoloģiskais materiāls, tad šajā pētījumā apskatīti trīs kapulauki: Aizkraukles Lejasbitēni (3.–10. gs.), Salaspils Laukskola (10.–13. gs.), Bauskas Čunkāni–Dreņģeri (8.–11. gs.). Šo kapulauku materiāls analizēts, salīdzinot antropoloģiskos datus ar arheoloģisko informāciju par bērnu apbedījumiem. Lai veidotu kopēju kontekstu iegūtajiem datiem, aplūkoti arī citi Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulauki.

Minētajos trīs kapulaukos, līdzīgi kā citviet Eiropā, ir vērojams bērnu apbedījumu trūkums, iekļaujoties 15–30% robežās.³⁰ Šāda tendence vērojama arī citos aplūkojamā laika kapulaukos, turklāt iezīmējas zināmas etniskas atšķirības. Apkopojot arheoloģiskos un antropoloģiskos datus par latgaļu, sēļu (Nukšu kapulaukā – 18,2% bērnu apbedījumu,³¹ Kivtu – 25%,³² Kristapiņu – 16%,³³ Kalniešu II – 9%³⁴) un zemgaļu (Ošu kapulaukā – 8,7%,³⁵ Bāļu–Šķērstaīņu – 8,2%³⁶) kapulaukiem, tajos bērnu skaits ir ievērojami mazāks nekā lībiešu (Raušu kapulaukā – 23,7%,³⁷ Vampeniešu II – 30,2%,³⁸ Kokneses – 40,7%,³⁹ Vampeniešu I – 41% bērnu apbedījumu⁴⁰) kapulaukos. Kopīga praktiski visu kapulauku pazīme ir zīdaiņu apbedījumu trūkums. Diemžēl vienīgais šī raksta autorei zināmais antropoloģiski nosakāmais zīdaiņa apbedījums vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā ir konstatēts Laukskolas kapulaukā – 241. kapā, kas ierakts virs 242. sievietes apbedījuma⁴¹ (arheoloģiskajos pārskatos atrodamas ziņas arī par citiem iespējamiem zīdaiņu apbedījumiem, piemēram, Mežotnes centra kapulauka 81. kaps,⁴² Bāļu–Šķērstaīņu kapulauka 18. kaps⁴³ u.c., diemžēl šie gadījumi nebija antropoloģiski pārbaudāmi). Pēc augšdelma kaula aptuvenajiem izmēriem bija iespējams noteikt, ka mirušais ir vecumā līdz vienam gadam (precīzāk noteikt nevarēja, jo kauls nebija saglabājies pilnībā).⁴⁴ Pēc arheoloģiskajiem datiem 241. kaps ir atzīts par mazas meitenes apbedījumu, kurā konstatētas divas bronzas spirālaproces, dzelzs nazis, zila stikla dubultkrelle, bezripas gludinātās keramikas lauska un krama asmens.⁴⁵

Risinot bērnu apbedījumu skaita jautājumu, diemžēl neviens no piedāvātajiem variantiem nav atzīstams par pilnīgi ticamu skaidrojumu. Lai gan kaulu materiāls kapulaukos ir salīdzinoši sliktā stāvoklī, nevar pieņemt, ka lielais bērnu trūkums pilnībā būtu kompensējams ar labāk saglabājušos antropoloģisko materiālu. Pat tajās situācijās, kad antropoloģiskais materiāls ir izzudis, var konstatēt kapa bedri un pēc tās mēģināt noteikt apbedītā vecuma grupu (lai gan kapa bedres izmērs var būt ļoti neviennozīmīgs pierādījums). Turklāt Laukskolas kapulaukā zīdaiņa apbedījumā konstatētais augšdelma kauls, lai arī vienīgais, kas saglabājies, tomēr ir diezgan labā stāvoklī, kas liecina, ka zīdaiņu kauli var saglabāties arī senos apbedījumos.

Bērnu apbedījumu niecīgo skaitu nereti mēdz skaidrot ar kapulauka nepietiekamu izpēti,⁴⁶ tomēr jāatzīst, ka no aplūkotajiem plašākajiem kapulaukiem šis aspekts būtu attiecināms tikai uz Čunkānu–Dreņģeru kapulauku, kurš izpētīts daļēji, līdz ar to pastāv iespēja, ka nepētītajā daļā koncentrējas pārējie bērnu apbedījumi. Savukārt gan Lejasbitēni, gan Laukskola ir gandrīz pilnībā izpētīti arheoloģiskie pieminekļi.

Kā bērnu apbedījumu specifiku nereti piemin arī kapu seklumu, kas varētu ietekmēt to saglabāšanos un konstatēšanu arheoloģiskajā materiālā, jo seklākie apbedījumi var tikt iznīcināti vēlāko saimniecisko darbību rezultātā.⁴⁷ Tomēr, aplūkojot visu trīs kapulauku bērnu apbedījumus, jāsecina, ka tie lielākoties ierakti tikpat dziļi kā pieaugušo apbedījumi. Lejasbitēnos bērnu kapi atrodas 20–80 cm dziļumā, līdzīgā amplitūdā ir arī pieaugušo apbedījumi.⁴⁸ Līdzīga situācija vērojama Čunkānu–Dreņģeru un Laukskolas kapulaukā, kurā bērnu apbedījumi ierakti 10–90 cm dziļumā.⁴⁹ Lai gan salīdzinoši daudzi bērnu apbedījumi patiešām ir sekli (10–20 cm), šādi apbedījumi konstatēti ļoti mazā skaitā, un nereti pat maziem bērniem apbedījums izveidots lielā dziļumā (piemēram, Laukskolas 4. kapa 1–3 gadus vecā zēna apbedījums ierakts 70 cm dziļi, 78. kapa 2–3 gadus vecā bērna – 80 cm dziļi⁵⁰). Tomēr iespējams, ka zīdaiņu un mazu bērnu apbedījumi ierakti tik sekli (tīri praktisku iemeslu dēļ, jo mazu kapa bedri ir grūtāk izveidot dziļu), ka tie visi patiešām iznīcināti vēlākos zemes apstrādes darbos. Tomēr šai versijai grūti rast pierādījumus, līdz ar to tā paliek tikai hipotēzes līmenī.

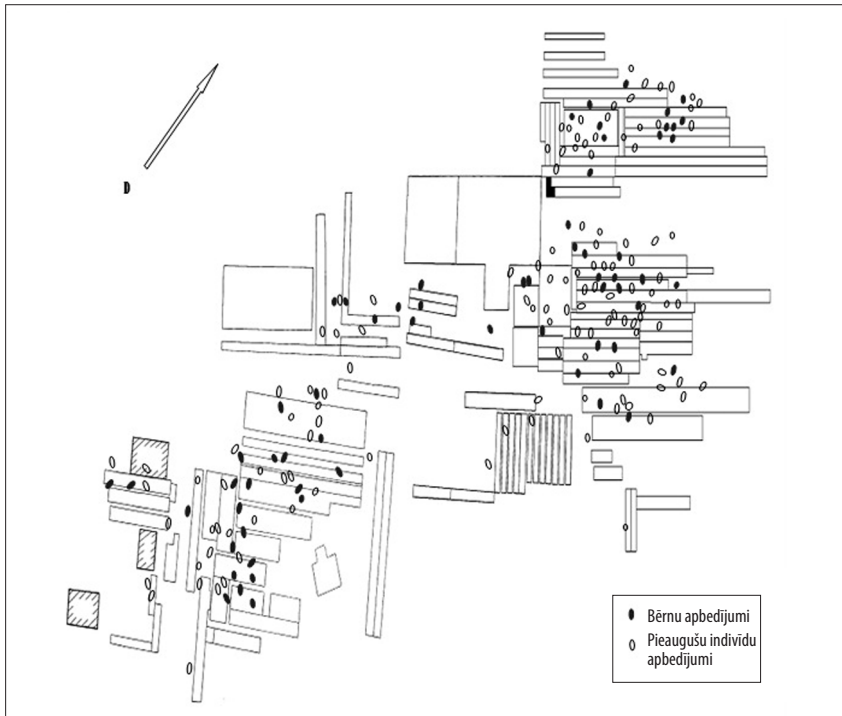
Bērnu apbedījumu mazo skaitu bieži mēdz saistīt ar atšķirīgām bērnu tradīcijām. Iespējams, arī Latvijā vidējā un vēlā dzelzs laikmetā zīdaiņu un mazu bērnu apbērēšanai tikusi izmantota kāda atšķirīga tradīcija, kuru nevar konstatēt arheoloģiskajā materiālā. Var tikai izteikt minējumus, kā un kur norisinājusies šāda apbērēšana, jo rast tai pierādījumus ir gandrīz neiespējami.

Kā nākamo aspektu bērnu apbedījumu pētniecībā un attiecīgi bērnu lomas noskaidrošanā ir vērts aplūkot kapulauka organizāciju – apbedījumu izvietojumu, orientāciju un kapa bedres izmērus. Nereti arheoloģiskajā materiālā tiek konstatēts, ka bērnu apbedījumi nav lokalizēti kopā ar pieaugušo kapiem, bet gan novietoti citā vietā vai kādā īpašā kapulauka nodalījumā.⁵¹ Aplūkojot bērnu apbedījumu izvietojumu Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, var secināt, ka tajos nav iespējams izsekot vienādiem kapulauka veidošanas aspektiem. Respektīvi, ir kapulauki, kuros var manīt kādas noteiktas tendences nepieaugušu indivīdu izvietojumā, savukārt citos pieminekļos šādas sakarības nav atrodamas. Jāatzīst, ka dažos kapulaukos konstatētas tuvu novietotu bērnu apbedījumu grupas, kuras varētu saistīt ar kādu īpašu “bērnu kapulauka” daļu. Veicot izrakumus Lipšu

kapulaukā, konstatēts, ka tā ZA daļā vienkopus (ap 400 m² lielā laukumā) koncentrējas 12 bērnu apbedījumi.⁵² Arī Vampeniešu I kapulauka DR daļā konstatēta 20 bērnu skeletapbedījumu koncentrācija, kuru arheoloģe Elvīra Šnore skaidro kā īpašu kapulauka nodalījumu (1. att.). Interesanti, ka blakus apbedījumiem ar daudzveidīgām piedevām sastopami kapi bez jebkādām piedevām. Iespējams, šie kapi norāda uz sabiedrības diferenciāciju, kas izpaudusies arī bērnu vidū.⁵³ Tomēr, palūkojoties uz kapulaukā konstatēto bērnu kapu skaitu salīdzinājumā ar apbedījumu kopskaitu, var redzēt, ka tas veido 41%, kas uz pārējo kapulauku fona ir ļoti liels īpatsvars. Tāpēc var pieņemt, ka bērnu mirstība šo kapulauku izmantojušajā sabiedrībā bijusi diezgan augsta un bērnu apbedījumu koncentrācija vienviet, iespējams, norāda nevis uz īpašas kapulauka daļas izveidošanu, bet gan uz augstāku mirstību īsā laika posmā. Tāpat jāatzīmē, ka starp šiem bērnu apbedījumiem bija arī pieaugušo kapi, kas liecina, ka šo kapulauka daļu īsti nevarētu skaidrot kā tikai bērnu nodalījumu.

Šādi gadījumi, kad kapulaukā var konstatēt lielāku bērnu apbedījumu grupu vai nodalījumu, Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā ir retums, jo lielākoties bērnu kapi atrasti visā kapulauka teritorijā. Tradicionāls piemērs tam ir Kivtu kapulauks, kur bērnu kapi konstatēti visā teritorijā, lai gan reizēm divi vai trīs vienkopus (2. att.). Arī Kristapiņu kapulaukā bērnu apbedījumi ir izvietoti visā tā platībā, neveidojot nekādu īpašu "bērnu daļu" (3. att.). Līdzīga aina vērojama arī Lejasbitēnu, Laukskolas un Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā. Šāds vienlīdzīgs bērnu un pieaugušo apbedījumu izvietojums kapulaukā varētu liecināt par sabiedrības līdzvērtīgo attieksmi pret visiem tās locekļiem, kas apbedīti kapulaukā (neizslēdzot varbūtību par alternatīvas apbēresšanas pastāvēšanu, kura nav konstatējama kapulaukā un varētu norādīt uz kādas grupas atšķirīgo nozīmi un lomu sabiedrībā).

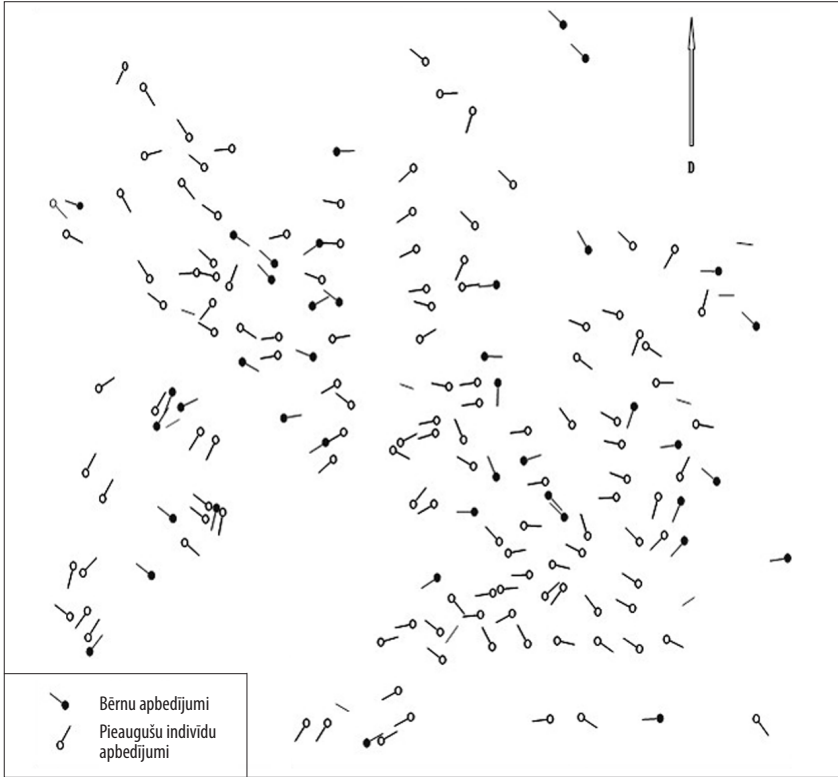
Aplūkojot bērnu apbedījumu orientāciju kapulaukā, jāsecina, ka nereti novirzes no tradicionālās orientācijas vērojamas tieši bērnu apbedījumos.⁵⁴ Apkopojot 909 latgaļu apbedījumu (27 līdzenie kapulauki) materiālu, Rādiņš konstatēja, ka novirzes tradicionālajā orientācijā vērojamas 6,4% vīriešu (8,4% zēnu) un 8,6% sieviešu (6,3% meiteņu) līdzeno apbedījumu.⁵⁵ Aplūkojot konkrētāk dažus kapulaukus, var redzēt, ka, piemēram, Lejasbitēnos lielākoties ir ievērota latgaļu kapulaukiem tradicionālā apbedījumu orientācija, kur vīrieši ir guldīti ar galvu uz austrumiem un sievietes – uz rietumiem. Arī zēnu un meiteņu orientācija lielākoties ir atbilstīga dzimumam, lai gan deviņos gadījumos ir vērojama novirze no tradicionālās normas, ko, iespējams, ietekmējušas zemgaļu un latgaļu etniskās tradīcijas. Tiesa, reizēm var vērot tendenci mirušā bērna dzimumu noteikt tikai pēc apbedījuma orientācijas, kas tomēr ne vienmēr var kalpot par ticamu kritēriju.⁵⁶



1. att. Vampeniešu I kapulauka bērnu apbedījumu shematisks attēlojums. Pēc: Elvira Šnore, Vampeniešu I kapulauka plāni (glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, plānu Nr.: VI AA: 124-2: 24, 25, 26, 27); raksta autores noformējums

Laukskolas kapulaukā lielākoties ievērota tradicionālā lībiešu apbedījumu orientācija – sievietes un vīrieši guldīti ar galvu uz ZR. Visbiežāk novirzes no šīs tradīcijas arī ir vērojamas bērnu apbedījumos – 20% no visiem apbedījumiem nav ievērota ZR orientācija. Visbiežākā novirze ir orientācija uz Z, tāpat samērā bieži bērni ir guldīti ar galvu uz DA – šāda mirušo orientācija bieži tiek saistīta ar zemaļu apbedījumiem.⁵⁷

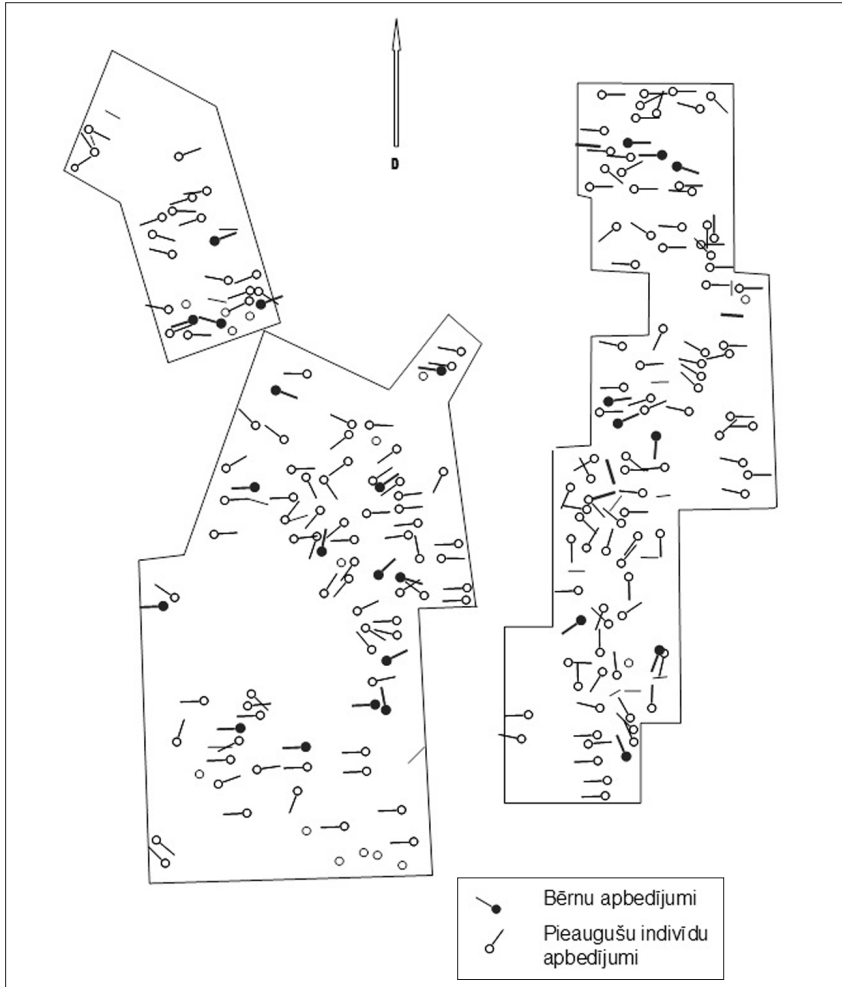
Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā lielākoties ir ievērota DA (vīriešiem) un ZR (sievietēm) orientācija, lai gan 8.–9. gs. apbedījumos ļoti bieži vērojama nekoncekvence orientācijā un mirušie guldīti dažādos virzienos. Tomēr vienā rindā blakus apbedītiem viena dzimuma pārstāvjiem lielākoties ir ievērota vienota orientācija. Zēnu un meiteņu orientācija lielākoties nesakrīt ar vīriešu un sievietes orientāciju, respektīvi, tradicionālajā sievietes apbedījumu orientācijā – ZR ir guldīti



2. att. Kivtu kapulauka bērnu apbedījumu shematiskais attēlojums. Pēc: Elvīra Šnore (1987). *Kivtu kapulauks*. Rīga: Zinātne; raksta autore noformējums

pieci zēni un tikai divas meitenes, savukārt vīriešu kapu orientācijā – DA guldīti seši zēni un četras meitenes. Visbiežāk šādas novirzes novērotas meiteņu apbedījumiem, zēni lielākoties guldīti tradicionālajos virzienos. Čunkānu kapulaukā gan ir daudz nenosakāma dzimuma bērnu apbedījumu, tāpēc pilnīgi pieļaujams, ka arī orientācijas ziņā istā situācija ir bijusi citāda.

Risinot bērnu apbedījumu orientācijas neatbilstību, varētu piekrist vietām izteiktajam apgalvojumam, ka orientācijas novirzi ir ietekmējuši gadalaiki un klimatisko apstākļu īpatnības apbedīšanas brīdī,⁵⁸ tāpēc šādas nebūtiskas novirzes nebūtu ņemamas vērā. Tikai gadījumos, kad orientācija ir diametrāli pretēja tradicionālajai, varētu runāt par tās neatbilstību, kas, iespējams, saistīta ar sociāliem aspektiem vai atšķirīgām apbedīšanas paražām.



3. att. Kristapiņu kapulauka bērnu apbedījumu shematiskais attēlojums. Pēc: Ināra Kuniga (2000). *Kristapiņu kapulauks: 8. gs. beigas – 12. gs.* Rīga: RaKa; raksta autore noformējums

Reizēm gadījumos, kad nav saglabājušies indivīda kauli un raksturojošas senlietas, apbedītā vecuma grupa tiek noteikta pēc kapa bedres izmēriem. Nereti nekritiski tiek pieņemts, ka bērniem kapa bedre vienmēr būs daudz īsāka nekā pieaugušajiem. Tomēr, aplūkojot bērnu apbedījumus dažādos kapulaukos, var secināt, ka nepieaugušu indivīdu apbedījumi mēdz būt gan patiešām ļoti īsi, gan nereti tikpat gari kā pieaugušo. Visraksturīgāk šī parādība izpaužas lībiešu

apbedījumos, kuros vērojama tradīcija mirušo apbedīt kopā ar māla podu, kas attiecīgi pagarina kapa bedri. Tomēr arī latgaļu un zemgaļu apbedījumos nereti konstatētas lielas bērnu kapu bedres, bieži tieši postītajos apbedījumos, kad, aplaupot kapus, tie izjaukti.⁵⁹ Lai varētu sniegt secinājumus par bērnu kapu bedrēm, jāizanalizē atsevišķi pieminekļi, jo katrā kapulaukā bedru izmēri nedaudz atšķiras.

Lejasbitēnu bērnu kapu bedru garums iekļaujas 115–250 cm amplitūdā. Lai gan pati īsākā kapa bedre, 115 cm gara, ir ļoti mazam bērnam – 3–4 gadus vecam, jāatzīmē, ka arī 225. kapa bedrei, kurā pēc arheoloģiskajiem datiem ir apbedīta meitene, toties pēc antropoloģiskajiem datiem šī “meitene” ir pieaugusi sieviete, garums ir 115 cm, tomēr šajā gadījumā kapa bedre bija iezīmējusies nepilnīgi, līdz ar to maldīgi radījusi priekšstatu, ka apbedītais ir bērns. Kapa bedres, kas ir garākas par 200 cm, konstatētas deviņiem apbedījumiem,⁶⁰ no tiem trijos apbedījumos mirušie arheoloģiski tiek uzskatīti par pieaugušiem, savukārt antropoloģiski tie ir nepieauguši indivīdi (11–17 gadus veci).

Laukskolas kapulaukā ir vērojama kapu bedru mākslīga pagarināšana. Lielākoties bedres veidotas atbilstoši mirušā augumam, tomēr reizēm konstatēts, ka bedre izrakta pat līdz 1 m garāka nekā mirušais.⁶¹ Tas, visticamāk, saistīts ar tradīciju mirušajam pie kājām likt māla podiņu ar ēdienu, tāpēc bedre veidota daudz garāka. Tāpat pieļaujams, ka kapu paplašinājuši un pagarinājuši līdz dotie ziedojami (piemēram, suņu un citu dzīvnieku kauli).

Šādu savdabīgu apbedīšanas tradīciju rezultātā bērnu kapu bedru garums variē ļoti plašā amplitūdā. Bedres garums ir no 70 cm līdz pat 230 cm (šajā amplitūdā tiek iekļauti tikai tie apbedījumi, kuros guldīts viens pats bērns). Tomēr lielākoties bērni apbedīti 110–180 cm garās bedrēs. Jāpiebilst, ka šajā amplitūdā dažkārt iekļaujas arī pieaugušo apbedījumi (lai gan, protams, lielākoties tie apbedīti bedrēs, kuras garākas par 200 cm), dažkārt mirušie guldīti 150–170 cm garās bedrēs – tikpat garās un platās kā bērniem.⁶²

Arī Čunkānu–Dreņģeru bērnu kapu bedru garums iekļaujas ļoti plašā amplitūdā (85–298 cm), tomēr pārsvarā kapi ir 150–200 cm gari. Lai gan pieaugušajiem lielākoties ir 190–230 cm gari kapi, nereti var atklāt arī daudz mazākas bedres – 130–150 cm garas (abiem dzimumiem). Tomēr arī šajā gadījumā, līdzīgi kā Lejasbitēnu kapulaukā, var pieļaut, ka bedres ir iezīmējušās nepilnīgi un tādēļ tās konstatētas tik īsas. Bedru garums ļoti variē vienas vecuma grupas ietvaros, piemēram, 2–4 gadus vecu bērnu apbedījumiem ir gan 92 cm, gan 250 cm garas bedres. Salīdzinot Čunkānu–Dreņģeru kapu bedru garumu ar Lejasbitēnu un Laukskolas bērnu kapu garumu, var secināt, ka Čunkānos tas variē daudz plašākā amplitūdā un pārsvarā ir krietni lielāks. Tā kā Čunkānu kapulaukā ir daudz postīto apbedījumu, varētu pieņemt, ka tas ir ietekmējis arī kapu bedru iezīmēšanos.⁶³

Būtiska piebilde – nosakot kapu bedru izmērus, jāatceras, ka bedres var neiezīmēties zemē pilnīgi, kā rezultātā iegūtie izmēri var būt mazāki nekā īstenībā, vai tieši pretēji – postītiem apbedījumiem izmēri var būt lielāki, nekā tie bijuši tad, kad apbedījums veidots. Šādi gadījumi konstatēti visos kapulaukos – jau aprakstītais Lejasbitēnu 225. kaps (115 cm garš), kurā guldīta antropoloģiski pieaugusi sieviete, Laukskolas 519. kaps, kura bedres garums ir 140 cm un kurā guldīts antropoloģiski pieaudzis vīrietis, Čunkānu–Dreņģeru kapulauka 160. kaps, kura bedre ir 150 cm gara un kurā guldīts antropoloģiski pieaudzis indivīds. Nereti konstatēti arī pretēji gadījumi – Lejasbitēnu 326. kapam, kurš arheoloģiski atzīts par sievietes, bet antropoloģiski – par 11–12 gadus veca bērna apbedījumu, bedre ir 210 cm gara, Čunkānu 148. kapā guldīts 3–4 gadus vecs bērns, savukārt tā garums ir sasniedzis pat 245 centimetrus. Šādos gadījumos, visticamāk, kapa bedre nav iezīmējusies atbilstoši saviem sākotnējiem izmēriem, tāpēc pēc arheoloģiski konstatētā tās garuma mirušais maldīgi ticis iekļauts bērnu/pieaugušo grupā.

Principā, apkopojot bērnu kapu bedru izmērus, var izveidot šādu sakarību: *mazs kaps (izteikti iezīmējies) = bērns, bet bērns ≠ mazs kaps*. Respektīvi, ja tiek konstatēta izteikti iezīmējusies maza kapa bedre ar raksturīgu inventāru (krellītes, spirālītes), var apgalvot, ka tajā bijis guldīts bērns, savukārt, atrodot liela garuma kapu ar tādu pašu inventāru, nevar viennozīmīgi apgalvot, ka tajā guldīts pieaugušais. Šādos gadījumos lielāku skaidrību varētu ieviest antropoloģiskā materiāla analīze, tomēr, ja tas nav pieejams vai saglabājies ļoti slikti, apbedījums būtu jādefinē kā “nenosakāms”.

Gan kapu izvietojums kapulaukā, gan to orientācija, tāpat bedru izmēri ir svarīgi lielumi, lai radītu pilnīgāku priekšstatu par bērnu apbedījumu veidošanu un to iespējamo specifiku, tomēr ne mazāk svarīgs aspekts ir mirušajiem līdzīgi dotās lietas. Principā kapu inventārs būtu aplūkojams atsevišķi, jo ir ļoti plašs, daudzpusīgs un paver daudzas interpretācijas iespējas. Šajā rakstā tās tikai ieskicētas, izdalot svarīgākos aspektus bērnu lomas pētniecībā.

Izanalizējot bērnu apbedījumu inventāru, var secināt, ka nepieaugušajiem sabiedrības locekļiem kapā līdzīgi dotas lielākoties tās pašas senlietas, kas pieaugušajiem, variējot tikai izmēru un dažu senlietu veidu ziņā. Nepieaugušu indivīdu apbedījumos tiek konstatēts dzimumam atbilstošs kapu inventārs, vienīgi maziem bērniem nereti (līdz 7 gadu vecumam) inventārs ir vienveidīgāks, būtiski neizdalot dzimumu un lielākoties konstatējot sievietēm raksturīgās rotas. Lielāku zēnu apbedījumos tiek atrasti vīriešiem raksturīgie ieroči, savukārt meitenēm – sieviešu darbarīki un iedzīves priekšmeti. Tomēr būtiski atzīmēt, ka senlietu līdzdošanas tradīcijas ļoti variē dažādu kapulauku ietvaros, lai gan iezīmējas zināmas etniskās īpatnības. Piemēram, latgaļu

kapulaukos bērnu apbedījumos samērā reti tiek konstatēti darbarīki, libiešu kapulaukos bērnu apbedījumos retāk atrod ieročus, savukārt diezgan bieži – dažādus sadzīves priekšmetus. Zemgaļu kapulaukos meiteņu apbedījumos bieži konstatē darbarīkus, kuri lielākoties ir nolietotā stāvoklī, tātad, visticamāk, izmantoti dzīves laikā.⁶⁴

Salīdzinot iegūto arheoloģisko materiālu ar bērnu vecuma grupām, ir iespējams izdalīt zināmas likumsakarības kapu inventārā, tiesa, vecuma grupu un senlietu korelācija saskatāma tikai konkrēta kapulauka ietvaros. Lejasbitēnu kapulaukā bērniem līdz ~9 gadu vecumam kapā līdzdotas vienkāršas rotas, lielākoties aproces un gredzeni, savukārt Laukskolas kapulaukā šajā vecumā jau vērojams sarežģītāks kapu inventārs, nereti konstatēti ieroči, kā arī darbarīki. Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā tieši šajā vecuma grupā ir vislielākā dažādu senlietu izplatība, kā arī biežāk konstatēti ieroči un darbarīki. Savukārt 9–13 gadu vecums, ar kuru gan Lejasbitēnos, gan Laukskolā saistāmi piedevām bagāti kapi, Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā pārstāvēts ar ļoti nabadzīgu inventāru. Lai gan Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā konstatēti 15 apbedījumi, kas iekļaujas šajā vecuma grupā, tikai dažos no tiem bija senlietas – pārsvarā kaklariņķi, rotadatas, piekariņi, gredzeni, bet nebija ieroču, kuri līdzdoti mirušajiem, sākot ar ~14 gadu vecumu. Līdzīgu situāciju Austrumlietuvas dzelzs laikmeta apbedījumos apraksta arheologs Kurila, konstatējot, ka pusaudžu vecuma grupā (12–20 gadu robežās) kapu inventārs ir daudz nabadzīgāks nekā bērnu apbedījumos. Kurila šo aspektu interpretē saistībā ar apbedījuma inventāra piederību mirušajam un sociālās lomas atspoguļojumu, respektīvi, senlietas nav tikai bērnam piederīgas, bet lielākoties ir bērna ģimenes sociālā un mantiskā statusa reprezentācija, attiecīgi – mirušā piederīgie apbedījumā ir devuši līdzīgi arī savas piemiņas lietas. Savukārt bērns, augot lielāks, pāriet citā sociālajā kārtā, kļūstot līdzvērtīgāks sabiedrības pieaugušajiem locekļiem un patstāvīgāks, iegūstot privātīpašumu, kurš tad arī tiek ievietots tā apbedījumā. Iespējams, sabiedrība uzskatījusi, ka šajā vecuma grupā indivīds jau ir pietiekami patstāvīgs un spēs par sevi parūpēties arī aizsaulē, tāpēc viņa kapa inventārs netika īpaši veidots no piederīgo lietām.⁶⁵ Varbūt arī Čunkānu–Dreņģeru kapulauka situāciju ir iespējams skaidrot līdzīgi – pieņemot, ka 9–13 gadu vecums ir pārejas posms, kurā bērni sāk kļūt patstāvīgāki. Tomēr ir pārdroši apgalvot, ka šo vecuma grupu var saistīt arī ar robežu, pēc kuras bērns sabiedrībā tiek uzskatīts par pilnvērtīgu pieaugušo.

Jāatzīmē arī dzimumam raksturīgo senlietu parādīšanās bērnu apbedījumos. Lejasbitēnu kapulaukā, tikai sākot ar 9–12 gadu vecumu, bērnu apbedījumos parādās dzimumu dalījums tādu senlietu veidā kā ieroči, darbarīki un konkrēta veida rotas, līdz tam lielākoties arī zēnu apbedījumos vērojamas latgaļu sievietēm raksturīgas rotas, kā

spirālaproces, spirālgredzeni u.c. Laukskolas kapulaukā zēnu apbedījumos ieroči likti jau no 3 gadu vecuma, iespējams, norādot uz salīdzinoši agru bērnu dzimtes dalījumu, savukārt Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā arī vismazāko bērnu (līdz 3 gadiem) apbedījumos tiek konstatētas konkrētam dzimumam raksturīgas senlietas – ieroči un darbarīki. Šķiet, ka šādas kapu inventāra īpatnības varētu norādīt uz dažādu sabiedrību uzbūves atšķirībām. Lejasbitēnos, iespējams, bērni līdz ~9 gadu vecumam uztverti kā atšķirīga sabiedrības grupa, kurā strikti neizdala dzimtes. Līdzīgu interpretāciju sniedz arī Kurila, secinot, ka meitenēm Austrumlietuvas dzelzs laikmeta apbedījumos ir stingri izteikta sieviešu rotu klātesamība, taču zēniem ne vienmēr kapā līdzdoti vīriešu piederumi. Kurila izsaka ideju, ka bērni, atrodoties pārejas posmā kļūšanai par sociāli pieaugušiem, ir veidojuši vienas dzimtes grupu, kura ir tuvāk sieviešu, nevis vīriešu grupai.⁶⁶ Šādu atziņu izteikusi arī Derevenska, uzskatot, ka bērniem līdz 2 gadu vecumam netiek nodalīta “sieviešu un vīriešu dzimte”, bet pēc 2 gadu vecuma tos iedala dzimumu kategorijās pēc vizuālā veidola – apģērba, rotaslietām. Laika posmā starp 3 un 4 gadiem ideja par bērna dzimti nostiprinās un paliek nemainīga.⁶⁷

Viens no būtiskākajiem un arī visgrūtāk atbildamajiem jautājumiem, kas izēmējas vecuma grupu analizē, ir: kurā vecumā bērns kļūst par sociāli pieaugušo, un kā to var konstatēt apbedījumu materiālā? Nereti Latvijas arheoloģijas literatūrā par bērnu pieaugšanas vecumu aizvēstures sabiedrībās pieņem ~ 15 gadu robežu,⁶⁸ tomēr aplūkoto kapulauku apbedījumu analīze neuzrāda kādu būtisku kapu inventāra maiņu pēc šī vecuma sasniegšanas. Tāpat ir izteikts minējums, ka bērnu pieaugšanu varētu saistīt ar kādas konkrētas senlietas parādīšanos apbedījumos. Latgaļu meitenēm reti konstatē vainadziņu, tāpēc tas varētu simbolizēt to, ka meitene ir sociāli pieaugusi,⁶⁹ savukārt lībiešu meiteņu kapos reti konstatē važiņu rotas – un tās varētu liecināt par statusa maiņu.⁷⁰

Izanalizējot minēto senlietu parādīšanos bērnu apbedījumos, jāsecina, ka vainadziņi Lejasbitēnu kapulaukā atrasti piecos kapos, kur mirušo vecums bija no 8 līdz 17 gadiem. Būtiski, ka vainadziņi atrasti tikai pa vienam atšķirīgās vecuma grupās, līdz ar to nevar izdalīt kādu dominējošo vecuma grupu. Tāpat jāpiemin, ka visos gadījumos mirušās arheoloģiski ir identificētas kā sievietes, iespējams, iepriekš paustā apgalvojuma dēļ – ka vainadziņš ir pieaugšanas rādītājs. Tomēr pēc šāda skaidrojuma sanāk, ka Lejasbitēnos gan 8–9 gadus, gan 15–17 gadus veca meitene tikusi uzskatīta par vienlīdz pieaugušo. Tas šķiet neticami, vēl vairāk tāpēc, ka citos tāda paša vecuma meiteņu kapos vainadziņi nav atrasti. Iespējams, vainadziņi šajā gadījumā ir ne tik daudz sociāli pieaugušas sievietes pazīme, bet gan sociāli vai mantiski augstāka indivīda apbedījuma pazīme. Aplūkojot Ludzas

Odukalna kapu materiālu, var redzēt, ka piecos meiteņu kapos (87., 124., 135., 204., 228.) arī ir atrasti vainadziņi, turklāt arī pārējās kapu piedevas šajos apbedījumos ir bijušas salīdzinoši bagātīgas.⁷¹ Savukārt Kivtu kapulaukā vainagi atrasti divos meiteņu kapos, tomēr tie šajos apbedījumos bija praktiski vienīgā piedeva, 60. kapā atrasta tikai bronzas stieple ap galvu un vainadziņa plāksnītes, savukārt 50. kapā – līdztekus vainadziņa fragmentiem arī bronzas aprocīte.⁷² Tiesa, citu senlietu trūkumu varētu skaidrot ar to, ka kapi bijuši traucēti un arī pārējie Kivtu meiteņu kapi nav bijuši ar bagātu senlietu materiālu.

Atgriežoties pie Lejasbitēnu kapulauka, jāpiemin, ka tikai piecos gadījumos antropoloģiski varēja konstatēt meitenes, kas vecākas par 15 gadiem, un, kā jau minēts, tikai vienai no tām bija vainadziņš, savukārt vienā gadījumā (78. kaps) vispār nebija senlietu. Pārējos gadījumos mirušajām konstatētas kaklarotas, aproces, gredzeni – senlietas, kas ir tipiskas visām Lejasbitēnu meitenēm. Jāatzīst, ka pieci kapi ir pārāk mazs skaits, lai varētu izvirzīt pilnīgi ticamus secinājumus, tomēr bērniem, kuriem nevarēja noteikt vecumu, nav konstatēti vainadziņi, tāpēc var apgalvot, ka 15–19 gadu vecu meiteņu grupā tikai vienā gadījumā ir atrasts vainadziņš un tas nevarētu būtiski liecināt par meiteņu pieaugšanu. Iespējams, tas patiešām dots tām meitenēm, kuras nākušas no sociāli augstākas kārtas un varējušas atļauties nēsāt šo rotaslietu. Tomēr apgalvot, ka arī pārējos kapulaukos vainadziņš ir augstākas sociālās kārtas pazīme, nebūtu korekti, jo nav iespējams veikt to antropoloģisko analīzi un noskaidrot, kādās vecuma grupās parādās šī senlieta. Tāpat pastāv iespēja, ka dažos gadījumos, rēķinoties ar to, ka vainags ir sieviešu pazīme, apbedījumi definēti neprecīzi un tajos guldīta meitene (kā Lejasbitēnu 241. kapā, kurā apglabāta 8–9 gadus veca meitene ar vainadziņu), nevis sieviete.

Runājot par libiešu sievietēm raksturīgajām krūšu važiņu rotām, jāmin, ka Laukskolas kapulaukā tādas ir konstatētas septiņos 8–19 gadu vecu meiteņu apbedījumos. Krūšu važiņu rotu komplekts tiek uzskatīts par turīgās sabiedrības grupas pazīmi. Visos gadījumos līdzās važiņrotām atrastas arī citas bagātīgas kapu piedevas, kas varētu liecināt, ka arī meiteņu apbedījumos važiņrota likta sabiedrības augstākā slāņa grupas pārstāvēm.

Šāda senlietu korelācija konstatēta arī citos libiešu kapulaukos, piemēram, Vampeniešu I kapulauka 110. meitenes kapā līdztekus važiņrotai ar bruņrupučsaktām konstatēti arī seši kaklariņķi, kaklarota, septiņi spirālgredzeni un villaine.⁷³ Tātad gandrīz droši var apgalvot, ka važiņrotu nēsātājas ir pārstāvējušas sabiedrības augstāko slāni (vai arī nākušas no ģimenēm, kuras pārstāvējušas šo grupu). Tomēr paliek atklāts jautājums – vai važiņrotu parādīšanos var saistīt ar meiteņu sociālo pieaugšanu?

Anna Zariņa min, ka, lai gan važiņrotas vērtējamas kā pieaugušu sieviešu pazīme, jo funkcionāli saistāmas ar apliekamo brunču nēsāšanu, tādas atrastas arī divos Laukskolas meiteņu apbedījumos.⁷⁴ Diemžēl arheoloģe nesniedz šīs parādības izskaidrojumu, tomēr, definējot šos apbedījumus kā meiteņu kapus, pieļauj, ka važiņrota ne vienmēr liecina par mirušā vecuma grupu. Meiteņu apbedījumos, kuros atrastas važiņrotas, nav konstatētas kādas citas atšķirīgas senlietas, kas varētu liecināt par pieaugušas sievietes kārtu. Iespējams, važiņrota iezīmējusi meitenes pārejas posmu kļūšanai par pieaugušu sievieti, tomēr, šķiet, ne vienmēr nozīmē, ka konkrētā važiņrotas nēsātāja sabiedrībā jau būtu uzskatīta par pieaugušu sievieti.

Zēnu apbedījumos, līdzīgi kā meiteņu kapos, tiek konstatētas tādas pašas senlietas kā vīriešiem, līdz ar to arī šajā gadījumā ir problemātiski noteikt vecumu, kad zēni kļūst sociāli pieauguši. Lai gan ieroči tiek uzskatīti par vīriešu kapu inventāra sastāvdaļu, tie samērā bieži parādās arī zēnu kapos. Izteikts pieņēmums, ka ieroču atradumi bērnu apbedījumos liecina, ka zēni agri apguva militārās darbības pamatus.⁷⁵ Tomēr nereti ieročus atrod arī ļoti mazu bērnu kapos, un tādos gadījumos pieņem, ka jau 2–3 gadu vecumā zēni sāk apgūt militārās prasmes, būtu pārdoši. Māris Atgāzis izteicis minējumu, ka zemaļu kapulaukos viens šķēps dots līdzī zēniem un vieciem vīriešiem, jauniem, spēcīgiem vīriešiem – divi, savukārt jauniem, bagātiem (vai izcilēm) karavīriem – trīs un vairāki šķēpi.⁷⁶ No aplūkotajiem Čunkānu–Dreņģeru kapiem divi šķēpi konstatēti tikai vienā – 139. kapā, kur guldīts 15–17 gadus vecs zēns. Vēl mirušajam līdzdots kaujas nazis. Vai var pieņemt, ka šis zēns jau ticis ieskaitīts pieaugušo kārtā, jo viņam līdzī dots vīriešiem raksturīgais ieroču inventārs? Ir grūti viennozīmīgi atbildēt uz šo jautājumu, jo šis kapulauks ir postīts, un pastāv iespējamība, ka šķēpu līdzdošana zēniem ir bijusi citāda, nekā to rāda arheoloģiskais materiāls.

SECINĀJUMI

Sākot ar pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, arheoloģijā arvien lielāku uzmanību sāk pievērst bērniem kā sabiedrības sastāvdaļai, pētot to ikdienas dzīvi un lomu sabiedrībā. Analizējot dažādu darbarīku un amatniecības priekšmetu veidošanu un apstrādi, tiek iegūtas liecības par bērnu aktīvo piedalīšanos sadzīvē, kā arī par mācīšanās un spēlēšanās paradumiem.

Analizējot apbedījumu materiālu, tiek risināti jautājumi par mazu bērnu apbedījumu trūkumu, kā arī vērtēts, vai nepieaugušie sabiedrības locekļi apbedīti pēc tām pašām bērnu paražām kā pieaugušie, vai ir manāmas kādas īpatnības bērnu apbedījumu lokalizācijā vai veidā, tādējādi liecinot par nepieaugušo atšķirīgo statusu sabiedrībā. Tāpat tiek

risināti jautājumi, kā apbedījumu materiāls var tikt izmantots bērnu statusa un vecuma grupu pētniecībā, analizējot dažādas senlietu grupas, to skaitu, veidu un vecuma grupas, kad tās parādās apbedījumā.

Latvijas arheoloģijas zinātnē bērnu arheoloģija nav attīstīta joma, lai gan daži arheologi un antropologi savos pētījumos vairāk vai mazāk piemin arī nepieaugušos sabiedrības locekļus, diemžēl pārāk mazu uzmanību veltot vecuma grupu un bērna statusa jautājumiem. Nav pētījumu, kuri būtu veltīti dzīvesvietu un amatniecības priekšmetu analīzei, vērtējot tos kā avotus par bērnu dzīvi un ikdienu.

Latvijas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos ir vērojams mazu bērnu apbedījumu trūkums, pavisam reti konstatēti zīdaiņu apbedījumi, kas liek izvērtēt apbedīšanas tradīciju īpatnības, kā arī mazo bērnu statusu sabiedrībā. Izvērtējot kapulauku organizāciju, tiek secināts, ka bērnu apbedījumi lielākoties izvietoti visā kapulauku teritorijā, neveidojot kādu īpašu nodalījumu. Lai gan reizēm konstatētas dažāda izmēra bērnu apbedījumu kopas, iespējams, tās var skaidrot ar indivīdu nāvi īsā laika posmā vai arī kā ģimenei un dzimtai piederīgu kapulauka daļu.

Bērnu apbedījumi aplūkojamā laika posmā lielākoties orientēti atbilstoši kapulaukā piekoptajām apbedīšanas tradīcijām, tomēr reizēm pieļaujot nelielas novirzes 90° leņķī, kas, visticamāk, ir saistāmas ar dažādiem praktiskiem iemesliem, kā gadalaiku maiņa vai citi tehniski parametri. Lai gan kapu bedru izmēri lielākoties atbilst bērnu garumam, nereti tiek konstatētas arī ļoti lielas bērnu kapu bedres, kas liek domāt, ka tās ir mākslīgi pagarinātas. Šī iemesla dēļ izmantot bedru izmērus kā viennozīmīgu identifikatoru bērnu apbedījumiem nebūtu korekti. Principā mazs kaps var tikt saistīts ar bērna apbedījumu, savukārt lielāks kaps ne vienmēr attiecināms tikai uz pieaugušo. Lai precīzi noteiktu nepieaugušo kapus arheoloģiskajā materiālā, būtu jāpievērš uzmanība kapa bedres iezīmēšanās precizitātei un senlietām, kā arī jāveic apbedītā indivīda antropoloģiskā analīze.

Nepieaugušu indivīdu apbedījumos tiek konstatēts dzimtei atbilstošs kapu inventārs, vienīgi maziem bērniem (~0–7 gadi) inventārs ir vienveidīgs, neizdalot dzimti, bet gan veidojot it kā atšķirīgu – trešo dzimti, kas tuvāka sievietēm. Tiesa, katrā kapulaukā vecums, kad parādās dzimti raksturojošas senlietas, ir atšķirīgs. Tā Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā jau pavisam maziem bērniem (0–3 gadi) apbedījumā konstatēti ieroči un darbarīki (zemgaļu vīriešu un sievietes apbedījumus raksturojoši priekšmeti), bet Lejasbitēnu kapulaukā dzimti raksturojoši priekšmeti parādās tikai 9–12 gadu vecumā.

Apkopojot bērnu apbedījumus vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, konstatētas vispārējas atšķirības etniskajās grupās: latgaļu kapulaukos bieži vērojams zēnu apbedījumu pārsvars (izņemot, piemēram, Lejasbitēnu kapulauku), bērnu apbedījumos salīdzinoši

reti tiek atrasti darbarīki. Lībiešu kapulaukos fiksēts daudz lielāks bērnu apbedījumu skaits, tomēr tajos retāk atrod ieročus, savukārt salīdzinoši bieži – dažādus sadzīves priekšmetus. Zemgaļu kapulaukos meiteņu apbedījumos bieži konstatē darbarīkus, kuri lielākoties ir nolietotā stāvoklī, tātad, visticamāk, lietoti dzīves laikā.

Salīdzinot apbedījumu inventāra sadalījumu pa vecuma grupām, ir manāmas likumsakarības, kuras gan atšķiras dažādos kapulaukos. Lejasbitēnu kapulaukā bērniem līdz ~9 gadiem konstatētas vienkāršas rotas (gredzeni, aproces u.c.), Laukskolas kapulaukā – sarežģītāks kapa inventārs, nereti arī ieroči un darbarīki, bet Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā – vislielākā dažādu senlietu izplatība, kā arī bieži atrasti ieroči un darbarīki. Savukārt 9–13 gadu vecu indivīdu apbedījumi gan Lejasbitēnos, gan Laukskolā ir piedevām bagāti, taču Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā – ar ļoti nabadzīgu inventāru. Šāda inventāra nevienlīdzība norāda uz to, ka katra kapulauka sabiedrība būtu jāuztver kā unikāla un jāvērtē atsevišķi.

Izvērtējot specifiskas senlietas (vainagi latgaļu kapulaukos, važiņrotas lībiešu kapulaukos un šķēpi zemgaļu kapulaukos) kā pieaugušo vecuma grupas raksturojošu lielumu, jāsaprot, ka ir grūti viennozīmīgi novērtēt šo priekšmetu nozīmi. Lai gan vainags un važiņrota tiek uzskatīti par pieaugušu sieviešu rotām, tie nereti atrasti arī meiteņu apbedījumos, liekot pārvērtēt šo viennozīmīgi vērtēto senlietu raksturu. Iespējams, šo rotu atradumi var liecināt ne tikai par konkrētā indivīda sociālā vecuma grupu vai pārejas posmu, bet arī par mantisko un sociālo stāvokli, respektīvi, arī bagātāku un ietekmīgāku ģimeņu meitas ir valkājušas šīs vērtīgās rotas.

Kopumā, izanalizējot vidējā un vēlā dzelzs laikmeta arheoloģisko materiālu, netika atrasti pierādījumi tam, lai sociālo pieaugšanu varētu saistīt ar konkrētu vecumu. Lai gan 9–12 gadu vecuma grupā dažu kapulauku inventārā reizēm parādās jauni priekšmeti, kā ieroči, vai arī striktāk tiek iedalīts mirušo dzimums, nevar viennozīmīgi pieņemt, ka no šī vecuma bērnu varētu sākt uzskatīt par sociāli pieaugušu. Visticamāk, no 9–12 gadu vecuma bērns pamazām sāk apgūt visus savam dzimumam un sociālajam stāvoklim atbilstošos amatus un atrodas pārejas posmā, lai kļūtu par patstāvīgu sabiedrības locekli.

Apkopojot visu iepriekš minēto, jāsecina, ka bērnu apbedījumi vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā tiek veidoti pēc tiem pašiem principiem un saskaņā ar to pašu mitoloģisko domāšanu un tradīcijām kā pieaugušo kapi. Vienādu apbedīšanas tradīciju pielietojums ļauj apgalvot, ka sabiedrībā abas grupas ir uztvertas līdzvērtīgi un tās pienācīgi sagatavotas pēcnāves dzīvei. Iespējams, pavisam mazi bērni vēl nav tikuši uzskatīti par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem – tādi tie kļuva, tikai sasniedzot zināmu vecumu (iespējams, 2–3 gadi), tāpēc tie apbedīti pēc citādām tradīcijām un nav konstatējami arheoloģiskajā materiālā.

Noslēdzot šo ieskatu dzelzs laikmeta arheoloģiskā un antropoloģiskā materiāla iespējās bērnu statusa pētniecībā, jāmin, ka šajā rakstā uzskaitītas tikai dažas šādu pētījumu realizācijas iespējas. Bērnu ikdienas, nozīmes un lomas pētīšana aizvēstures sabiedrībās ir plašs un daudzpusīgs jautājums, un jācer, ka, uzkrājot lielāku arheoloģisko materiālu un lietojot dažādas pētniecības metodes, kā arī pārskatot jau iepriekš publicētos pētījumus, pavērsies daudz plašākas iespējas pilnīgāk iedzīvināt aizvēstures sabiedrību jaunāko locekļu dzīvi, tādējādi papildinot zināšanas par mūsu vēsturi.

ATSAUCES

- ¹ Grete Lillehammer (1989). A child is born. The child's world in an archaeological perspective. *Norwegian Archaeological Review*, 22, pp. 89–105.
- ² Joanna Sofaer-Derevenski (ed.) (2000). *Children and Material Culture*. London: Routledge.
- ³ Linda Grimm (2000). Apprentice flintknapping: relating material culture and social practice in the Upper Paleolithic. In: Joanna Sofaer-Derevenski (ed.). *Children and Material Culture*. London: Routledge, pp. 53–72.
- ⁴ Dick Stapert (2007). Neanderthal children and their flints. *PalArch's Journal of Archaeology of Northwest Europe*, 1 (2), pp. 16–38; pieejams arī: http://www.palarch.nl/wp-content/stapert_d_neanderthal_children_and_their_flints_palarchs_journal_of_archaeology_of_northwest_europe_1_2_2007_incl_erratum.pdf [skatīts 20.11.2010.].
- ⁵ Anders Högborg (2008). Playing with Flint: Tracing a Child's Imitation of Adult Work in a Lithic Assemblage. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 15, pp. 112–131; pieejams arī: <http://www.springerlink.com/content/t562342g158j15gw/> [skatīts 20.11.2010.].
- ⁶ Jeffrey R. Ferguson (2008). The When, Where, and How of Novices in Craft Production. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 15 (1), pp. 51–67; pieejams arī: <http://www.springerlink.com/content/e386064j8227q136/> [skatīts 20.11.2010.].
- ⁷ Kathryn A. Kamp, Nichole Timmerman, Gregg Lind, Jules Graybill, Ian Natowsky (1999). Discovering Childhood: Using Fingerprints to Find Children in the Archaeological Record. *American Antiquity*, 64 (2), pp. 309–315; pieejams arī: <http://www.jstor.org/pss/2694281> [skatīts 20.11.2010.].
- ⁸ Jane Eva Baxter (2005). *The Archaeology of Childhood. Children, Gender and Material Culture*. Walnut Creek: Alta Mira Press, p. 46.
- ⁹ Jan Turek (2000). Being a Beaker child. The position of children in Late Eneolithic society. *Sporník prací na památku J. Rulfa*. Praha: Archeologický Ústav Akademie Věd České Republiky, pp. 424–438; pieejams arī: <https://www.surfgroepen.nl/sites/beakernetwork/Corded%20ware/turek2000-being-a-child.pdf> [skatīts 20.11.2010.]; Barra Ó'Donnabháin, Anna L. Brindley (1989/1990). The Status of Children in a Sample of Bronze Age Burials Containing Pygmy Cups. *The Journal of Irish Archaeology*, 5, pp. 19–24; pieejams arī: <http://www.jstor.org/stable/30001615> [skatīts 20.11.2010.].

- ¹⁰ Baxter. *The Archaeology of Childhood*, p. 176; Julie Wileman (2005). *Hide and Seek. The Archaeology of Childhood*. Gloucestershire: Tempus, p. 190.
- ¹¹ Alan H. Goodman, George J. Armelagos (1989). Infant and Childhood Morbidity and Mortality Risks in Archaeological Populations. *World Archaeology*, 1989, 21 (2), pp. 225–243; pieejams arī: <http://www.jstor.org/stable/124910> [skatīts 20.11.2010.].
- ¹² Guntis Gerhards (2002). Dažas dzelzs laikmeta pētniecības problēmas antropoloģiskā skatījumā. *Latvijas Vēstures muzeja raksti*, 8, 42. lpp.
- ¹³ Baxter. *The Archaeology of Childhood*, p. 158; Wileman. *Hide and Seek*, p. 87; Kathryn A. Kamp (2001). Where Have All the Children Gone? The Archaeology of Childhood. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 8 (1), pp. 309–315; pieejams arī: <http://www.jstor.org/pss/2694281> [skatīts 20.11.2010.]; Turek. Being a Beaker child, pp. 424–438.
- ¹⁴ Turek. Being a Beaker child, p. 431.
- ¹⁵ Baxter. *The Archaeology of Childhood*, p. 158; Wileman. *Hide and Seek*, p. 87; Turek. Being a Beaker child, p. 431.
- ¹⁶ Nick Stoodley (2000). From the Cradle to the Grave: Age Organization and the Early Anglo-Saxon Burial Rite. *World Archaeology*, 31 (3), pp. 456–472; pieejams arī: <http://www.jstor.org/pss/125112> [skatīts 20.11.2010.]; Anne Ingarvarsson-Sundström (2008). *Children Lost and Found. A bioarchaeological study of Middle Helladic children in Asine with a comparison to Lerna*. Uppsala: Svenska Institutet i Athen, pp. 203–223; Mary E. Lewis (2007). *The Bioarchaeology of Children*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 255; Sian E. Halcrow (2008). The Bioarchaeological Investigation of Childhood and Social Age: Problems and Prospects. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 15 (2), pp. 119–215; pieejams arī: <http://www.springerlink.com/content/p38525067j458803/> [skatīts 20.11.2010.]; Laurynas Kurila (2007). Vaiko statusas Rytų Lietuvoje geležies amžiuje [Bērnu status dzelzs laikmetā Austrumlietuvā]. *Archaeologia Lituana*, 8, pp. 97–116.
- ¹⁷ Stoodley. From the Cradle to the Grave, pp. 462–464.
- ¹⁸ Ibid., pp. 456–472; Lewis. *The Bioarchaeology of Children*, p. 8.
- ¹⁹ Arnis Radiņš (1999). *10.–13. gadsimta senkapī Latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. Rīga: N.I.M.S., 117.–119., 131.–142. lpp.
- ²⁰ Andris Šnē (2002). *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās*. Rīga: Intelekts, 182.–184., 189.–201., 222.–279. lpp.
- ²¹ Radiņš. *10.–13. gadsimta senkapī*, 117.–119., 131.–142. lpp.
- ²² Šnē. *Sabiedrība un vara*, 182.–184., 189.–201., 222.–279. lpp.
- ²³ Vija Bandare (2002). Jaunas atziņas lībiešu kultūras izpētē. *Latvijas Vēsture*, 3 (47), 25.–30. lpp.; Vija Bandare (2007). Sabiedrības dalījums vecuma grupās: sākotnējie meklējumi Salaspils Laukskolas kapulauka materiālā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 5 (61), 4.–25. lpp.
- ²⁴ Ingrīda Leinasare (1993). Meiteņu vecuma grupas Latvijas senvēsturē. *Feodālisma problēmas Baltijā*, 62.–77. lpp.
- ²⁵ Guntis Gerhards (2002). Dažas dzelzs laikmeta pētniecības problēmas, 41.–53. lpp.; Guntis Gerhards (2004). Latvijas iedzīvotāju ķermeņa uzbūves izmaiņas pēdējo divu gadu tūkstošu laikā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 5.–28. lpp.; Guntis Gerhards (2008). Traumas un ievainojumi

- Lejasbitēnu 7.–10. gadsimta iedzīvotājiem. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 5.–22. lpp.
- ²⁶ Gunita Zariņa (2009). *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija. 7. g.t. pr.Kr. – 1800. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds; Gunita Zariņa (2005). *Sievietes statuss Latvijā 7.–13. gs. pēc paleodemogrāfijas datiem. Arheoloģija un etnogrāfija, XXII.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 204.–211. lpp.
- ²⁷ Raisa Denisova, Janis Graudonis, Rita Gravere (1985). *Kivutkalnskii mogil'nik epokhi bronzi.* Rīga: Zinatne, s. 152–162.
- ²⁸ Halcrow. *The Bioarchaeological Investigation*, p. 192.
- ²⁹ *Ibid*, p. 196.
- ³⁰ Lejasbitēnu kapulauka antropoloģiskais materiāls. *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Bioarheoloģisko materiālu krātuve* (turpmāk: *LU LVI BMK*), kolekcijas Nr. 24; Hugo Riekstiņš. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā 1931. gadā. *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļa* (turpmāk: *LNVM AA*): 245; Vladislavs Urtāns. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā (1961.–1964. g.). *LNVM AA*: 419, 420, 421, 422; Laukskolas kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 42; Voldemārs Ģinters. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Laukskolas kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 257; Anna Zariņa. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (1967.–1975. g.). *Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas materiālu krātuve* (turpmāk: *VI AA*): 175, 215, 222, 232, 256, 276, 301, 320, 335; Čunkānu–Dreņģeru kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 11; Ernsts Vāle. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1924. gadā. *LNVM AA*: 32; Eduards Šturms. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 172, 173; Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1982.–1983. g.). *VI AA*: 1079, 490; Māris Atgāzis, Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1984. gadā. *VI AA*: 1125; Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1985.–1994. g.). *VI AA*: 1107, 559, 595, 627, 664, 731, 839, 855.
- ³¹ Elvira Šnore, Teodor Zeids (1957). *Nukshinskii mogil'nik.* Rīga: Izdatel'stvo Akademii nauk Latviiskoi SSR, 151 s.
- ³² Elvira Šnore (1987). *Kivtu kapulauks.* Rīga: Zinātne, 85 lpp.
- ³³ Ināra Kuniga (2000). *Kristapiņu kapulauks: 8. gs. beigas – 12. gs.* Rīga: RaKa, 242 lpp.
- ³⁴ Vladislavs Urtāns (1962). *Kalniešu II kapulauks. Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija.* Rīga: Latvijas PSR Kultūras ministrijas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 6. tipogrāfijas nodaļa, 37.–82. lpp.
- ³⁵ Gerhards. *Dažas dzelzs laikmeta pētniecības problēmas*, 43. lpp.
- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ Turpat.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Turpat.
- ⁴⁰ Elvira Šnore. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vampeniešu I kapulaukā (1966.–1967., 1971.–1972., 1974. g.). *VI AA*: 857, 254, 858, 859.
- ⁴¹ Laukskolas kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, Nr. 42–71.

- ⁴² Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mežotnes centra kapulaukā 1969.–1970. gadā. *VI AA*: 257.
- ⁴³ Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Bāļu–Šķērstaiņu kapulaukā 1979. gadā. *VI AA*: 412.
- ⁴⁴ Louise Scheuer, Sue Black (2000). *Developmental Juvenile Osteology*. London: Academic Press, p. 289.
- ⁴⁵ Anna Zariņa. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā 1969. gadā. *VI AA*: 222.
- ⁴⁶ Gerhards. Dažas dzelzs laikmeta pētniecības problēmas, 42. lpp.
- ⁴⁷ Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1990. gadā. *VI AA*: 431.
- ⁴⁸ Hugo Riekstiņš. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā 1931. gadā. *LNVM AA*: 245; Vladislavs Urtāns. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā (1961.–1964. g.). *LNVM AA*: 419, 420, 421, 422.
- ⁴⁹ Voldemārs Ģinters. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Laukskolas kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 257; Anna Zariņa. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (1967.–1975. g.). *VI AA*: 175, 215, 222, 232, 256, 276, 301, 320, 335; Ernsts Vāle. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1924. gadā. *LNVM AA*: 32; Eduards Šturms. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 172, 173; Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1982.–1983. g.). *VI AA*: 1079, 490; Māris Atgāzis, Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1984. gadā. *VI AA*: 1125; Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1985.–1994. g.). *VI AA*: 1107, 559, 595, 627, 664, 731, 839, 855.
- ⁵⁰ Laukskolas kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 42; Voldemārs Ģinters. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Laukskolas kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 257; Anna Zariņa. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā 1968. g. *VI AA*: 215.
- ⁵¹ Baxter. *The Archaeology of Childhood*, pp. 103–105; Malou Bäcklund-Blank, Fredrik Fahlander (2006). Döden i den bräckta lagunen. Bland hundar och barn i Skateholm [Nāve iesālā lagūnā. Starp suņiem un bērniem Skateholmā]. *Lik og ulik – Tilmærminger til variasjon i gravskikk* [Vienādais un atšķirīgais – pieejas atšķirīgajām apbedīšanas tradīcijām]. Bergen: Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter, pp. 225–278; pieejams arī: <http://www.mikroarkeologi.se/publications/skateholm.pdf> [skatīts 14.01.2011.].
- ⁵² Jolanta Daiga (1976). Izrakumi Lipšu ciemā un kapulaukā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1975. gada pētījumiem*. Rīga: Zinātne, 39.–46. lpp.
- ⁵³ Elvīra Šnore. Pārskats par 1971. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Vampeniēšu I kapulaukā. *VI AA*: 254.
- ⁵⁴ Radiņš. *10.–13. gadsimta senkapi*, 25. lpp.; Šnē. *Sabiedrība un vara*, 227. lpp.
- ⁵⁵ Radiņš. *10.–13. gadsimta senkapi*, 25. lpp.
- ⁵⁶ Vladislavs Urtāns. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā (1961.–1964. g.). *LNVM AA*: 419, 420, 421.

- ⁵⁷ Anna Zariņa (2006). *Salaspils Laukskolas kapulauks*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 21. lpp.
- ⁵⁸ Kuniga. *Kristapiņu kapulauks*, 16. lpp.; Shnore, Zeids. *Nukshinskii mogil'nik*, s. 20.
- ⁵⁹ Šnore. *Kivtu kapulauks*, 11. lpp.
- ⁶⁰ Lejasbitēnu kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 24; Hugo Riekstiņš. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā 1931. gadā. *LNVM AA*: 245; Vladislavs Urtāns. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā (1961.–1964. g.). *LNVM AA*: 419, 420, 421, 422.
- ⁶¹ Zariņa. *Salaspils Laukskolas kapulauks*, 20. lpp.
- ⁶² Laukskolas kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 42; Voldemārs Ģinters. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Laukskolas kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 257; Anna Zariņa. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (1967.–1975. g.). *VI AA*: 175, 215, 222, 232, 256, 276, 301, 320, 335.
- ⁶³ Čunkānu–Dreņģeru kapulauka antropoloģiskais materiāls. *LU LVI BMK*, kolekcijas Nr. 11; Ernsts Vāle. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1924. gadā. *LNVM AA*: 32; Eduards Šturms. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1937. gadā. *LNVM AA*: 172, 173; Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1982.–1983. g.). *VI AA*: 1079, 490; Māris Atgāzis, Viktorija Bebre. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1984. gadā. *VI AA*: 1125; Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā (1985.–1994. g.). *VI AA*: 1107, 559, 595, 627, 664, 731, 839, 855.
- ⁶⁴ Jānis Apals, Māris Atgāzis, Jānis Graudonis u.c. (2001). *Latvijas senākā vēsture. 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 282. lpp.
- ⁶⁵ Kurila. Vaiko statusas, p. 110.
- ⁶⁶ *Ibid.*, pp. 97–116; Laurynas Kurila (2009). *The Social Organisation in East Lithuania in the 3rd–12th Centuries (on the Basis of the Mortuary Record)*. Summary of doctoral dissertation. Vilnius: University of Vilnius University.
- ⁶⁷ Lewis. *The Bioarchaeology of Children*, p. 7.
- ⁶⁸ Denisova, Graudonis, Gravere. *Kivutkalnskii mogil'nik epokhi bronzi*, s. 156; Shnore, Zeids. *Nukshinskii mogil'nik*, s. 41; Bandare. Jaunas atziņas lībiešu kultūras izpētē, 25.–30. lpp.; Bandare. Sabiedrības dalījums vecuma grupās, 4.–25. lpp.
- ⁶⁹ Radiņš. *10.–13. gadsimta senkapi*, 118. lpp.
- ⁷⁰ Zariņa. *Salaspils Laukskolas kapulauks*, 258. lpp.
- ⁷¹ Jānis Ciglis, Arnis Radiņš (2002). *Ludzas Odukalna kapulauka katalogs*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 251 lpp.
- ⁷² Šnore. *Kivtu kapulauks*, 39.–40. lpp.
- ⁷³ Elvira Šnore. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vampeniešu I kapulaukā 1971.–1972. gadā. *VI AA*: 858.
- ⁷⁴ Zariņa. *Salaspils Laukskolas kapulauks*, 258. lpp.
- ⁷⁵ Šnē. *Sabiedrība un vara*, 351. lpp.
- ⁷⁶ Māris Atgāzis. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Čunkānu–Dreņģeru kapulaukā 1986. gadā. *VI AA*: 559.

ARCHAEOLOGY OF CHILDREN
AND USE OF ARCHAEOLOGICAL MATERIAL
OF LATVIA: EXAMPLE OF BURIAL FIELDS
OF MIDDLE AND LATE IRON AGE

Aija Vilka

Mg. hist., postgraduate student of history, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. Research theme: “Child and Childhood in Middle and Late Iron Age of Latvia”.

E-mail: vilka.ajia@gmail.com

The article outlines various questions related to children as a social group, discussing the development, historiography, as well as the methods and terminology issues of a branch of archaeology, namely archaeology of children. Also possibilities of using burial material of Middle and Late Iron Age of Latvia to develop questions about children's life, role and status in societies are demonstrated in this article. Archaeological and anthropological material from three large burial fields, i.e. Aizkraukles Lejasbitēni (3rd–10th cc.), Salaspils Laukskola (10th–13th cc.) and Bauskas Čunkāni-Dreņģeri (8th–11th cc.) are used to research those aspects.

Key words: archaeology of children, children, burials, society.

Summary

Archaeological research into any prehistorical or historical society, its daily life and relationships among community's members can be divided in two groups: subadults and adults. Both groups are important in the formation and maintenance of society, therefore status, role and life of all members of community should be investigated and analyzed. Unfortunately, till lately children were almost forgotten in archaeological research.

Archaeology of children as a branch of archaeology prospered only in the 1990s. Theoretically the origins of this branch are associated with publishing of a research paper by Norwegian archeologist Grete Lillehammer in 1989. She highlighted the importance of subadults' research in archaeology and announced that children often are treated as unseen minority by archaeologists.

Countless research papers about subadults' life and status in society have been written since that announcement. Archaeological studies of children can be divided into two groups: research based on the material of dwelling sites and research based on the material of burials. Archeologists investigate artifacts found at settlement sites to learn more about subadults' life, participation in housekeeping and occupation. This research work demonstrates that children were not just consumers because

they took part in almost every aspect of daily life and contributed to the welfare of society.

The majority of research papers pay attention to children's burials because these are direct proofs of subadults' participation in society life and mythological thought. Archaeologists exploring burial fields have frequently faced with the problem of inadequacy of young children burials, especially with inadequacy of infant burials. Therefore the idea of a distinct mode of infant burial has been considered, i.e. mode of burial that does not leave any archaeologically recognized vestiges.

Still there are just few research papers that pay attention to children's life at prehistorical society in the territory of present-day Latvia. Although burials of children are discovered at every burial field and grave goods of children are described, profound interpretations of children's life, status and role in prehistorical society are not performed. However, there are few archaeologists and anthropologists researching such societies and within them also paying attention to subadults.

There are several problems with studying prehistorical children of Latvia. First of all, inadequate terminology. Terms like *bērns* (child) and *pusaudzis* (adolescent) are used with no substantiations, therefore there are problems with identification of children's burial because there is a difference between children in the biological and social sense. Different interpretations of subadults' and adults' age limits also are given. To make this paper more objective, children are considered to be biological individuals of no more than 17–19 years.

To investigate children's burial as a source of status of children, correlation of archaeological and anthropological data is required. Therefore three large burial fields of Middle and Late Iron Age of Latvia with the optimum archaeological and anthropological data are analyzed in this paper, namely Aizkraukles Lejašbitēni (3rd–10th cc.), Salaspils Laukskola (10th–13th cc.) and Bauskas Čunkāni-Dreņģeri (8th–11th cc.). In the burial fields of Middle and Late Iron Age inadequacy of infant burials can be established, there are only a few infant burials found at these burial fields. Several explanations are given to explain insufficiency of young children's burials, such as fragility of children bones, infants' grave pit shallowness and incorrect definition of burial based on measurements of grave pit.

However, examining grave pits of children several features were inferred: grave pits of children often are as deep as those of adults, besides grave pits of children may be as long as burials of adults because of artificial elongation. Therefore depth and length of grave pits cannot be taken for secure evidence to define burials of children. It suggests that in Latvia also probably a distinct mode of children's burial was practised.

Studying children's burial shows that there are no specific sections of burial field made for children, however, groups of children's burials may be found on some burial fields. Burials of children mostly are orientated

traditionally but sometimes there can be found various deviations from traditional grave pit orientation. Probably in most cases these deviations can be explained with seasonal variations.

However, there exists substantial difference between funeral rites of different ethnical groups, and only a few similarities in children's burials can be found. For example, grave goods found in young children's (approximately till 7 years) burials are simple and frequently equal for both sexes but closer to feminine. However, age limit at which sex distinction appears to vary, for example in boys' burials of Čunkāni-Dreņģeri burial field (the Semigallians' burial field) weapons appear already at the age of 2–3 years, while in Lejasbitēni burial field (the Latgallians) such grave goods appear only at the age of 9–12 years.

One of the most important questions about prehistorical children is the question about their social maturation and what proofs of it can be found in the archeological material. There are few grave goods which frequently are linked with social maturation, like head ornaments of Latgallian girls and pectoral chain ornaments of Liv girls. However, these ornaments cannot be strictly linked with social maturation because they can be found also in very young girls' burials and probably sometimes are evidence of high social status. Examination of children's burials suggest that at the age of 9–12 years children began to acquire duties of their sex and entered the period of growing socially adult. But it is very hard to set an exact age limit after which children can be considered as socially adult.

Archaeology of children in Latvia is at its beginnings and there are still many questions to be answered about prehistoric children's life, status and role in society. Let us hope that in the future studies of children will become a regular feature of every research into prehistoric society.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. Schematic representation of children's burials at Vampenieši I burial field. After: Elvīra Šnore, plans of Vampenieši I burial field (Depository of Archaeological materials at the Institute of the History of Latvia, plans No.: VI AA: 124-2: 24, 25, 26, 27). *Drawing by Aija Vilka*

Fig. 2. Schematic representation of children's burials at Kivti burial field. After: Elvīra Šnore (1987). *Kivtu kapulauks*. Rīga: Zinātne. *Drawing by Aija Vilka*

Fig. 3. Schematic representation of children's burials at Kristapiņi burial field. After: Ināra Kuniga (2000). *Kristapiņu kapulauks: 8. gs. beigās – 12. gs.* Rīga: RaKa. *Drawing by Aija Vilka*